

Pohjoismaiset dekkarit poliisilaitosten todellisuuden kuvaajina

Markku Temmes

ABSTRACT

The purpose of the article is to use fictive material of the Swedish, Norwegian and Finnish detective novels in describing organisation culture of the police stations. The theoretical framework consists of the theory of the international comparison between organisation cultures. Additionally, Geert Hofstede's comparative results from the Nordic countries have been used to complement the observations of the organisation cultural phenomena collected from the Nordic detective novels. Detective material at general level seems to strengthen the results of the Hofstede's analysis. At more detailed level there are, however, differences which anticipate of different development levels in the police administrations of the target countries. Especially, there are remarkable differences in the social roles of women versus men, in power distance in the workplaces, in degree of tolerance for the unknown and individualism and collectivism in the workplaces. These differences are mainly between Finland and her two Nordic neighbours. Sweden and Norway are nearer each others.

Motto: "Hän tajusi tulevana yönä olevansa osa tuota virallista mahtia, johon ihmiset hädässään turvautuivat, ja jonka niskoille niinollen rojahti tilanne kuin tilanne. Hän oli yksin. Hän oli päätepiste, joka ei enää voinut valita hälytysnumeroa, sillä hän oli tuo hälytysnumero itse. Pahin oli vielä jäljellä. Koska Harjunpää näki olevansa virallisen mahdin osa, hän myös näki, että mitään virallista mahtia ei ollut olemassakaan."

Oli vain muutama byrokraattinen laitos ja joukko niissä työtään tekeviä ihmisiä, joita väsytti ja pelotti, joiden päätä särki, ja jotka olisivat mieluummin istuneet kotona" (Joensuu, 1976, 10-11).

1. JOHDANTO

Otsikkoni käsittää joukon tutkimusteemaa määrittäviä käsitteitä. Näitä ovat pohjoismaisuus, dekkarit kirjallisuuden alalajina, poliisilaitos poliisihallinnon perusyksikkönä ja todellisuuden kuvaus. Ennen kyseisten käsitteiden määrittelyä ja tarkentamista selostan lyhyesti kirjoittajan itselleen asettamia tavoitteita.

Tämän artikkelin tarkoituksena on toimia avuksena dekkarikirjallisuuden käyttämiseksi poliisihallinnon hallintotieteellisessä analysoinnissa ja ehkä myös laajemmin kotimaisen kirjallisuuden käyttämiseksi hallintotieteellisessä tutkimuksessa. Idea seuraa Jari Stenvallin pro gradutyön ideaa. Sehän käsitteli virkamiesstereotyyppioita suomalaisessa elokuvassa ja on muodostunut alan klassikoksi Suomessa (Stenvall, 1992). Se on kuitenkin aika yksinäinen klassikko, koska suomalaista kirjallisuutta ei ole juurikaan käytetty hyväksi virkamiesmaailman ja hallinnon analysoinnissa. Tosin suomalaisessa johtamisen tutkimuksessa on totuttu käyttämään Väinö Linnan Tuntemattoman sotilaan johtajahahmoja ilmentämään johtamistyylien vaihtoehtoja, mutta tässäkään yhteydessä ei juuri voi puhua kirjallisuusaineiston käyttämisestä tutkimuksen materiaalina.

Ruotsalainen Inge Johnssonin yleistutkimus vuodelta 1978, *Maktens verktyg* (Johnsson,

1978), jossa käsitellään ruotsalaiseen kirjallisuuden sisältyviä hallinto- ja virkamieskuvauksia on meillä vielä tekemättä. Suomalainen kirjallisuus on kuitenkin elinvoimaisuudessaan varsin runsaasti liikkunut vallan ja hallinnon ympäristössä, joten se kykenisi tarjoamaan mielenkiintoisia mahdollisuuksia ja näkökulmia hallintotutkimukselle.

Dekkarikirjallisuus erityispiirteineen on mielestäni hyvä portti kirjallisuuden hyödyntämiseksi organisaatiotutkimuksen taustamateriaalina monien dekkareiden ympäristökuvausten tarkkuuden ja realistisuuden vuoksi. Barbara Czarniawska on tutkiessaan ruotsalaisia yrityksiä dekkareiden kuvaamina päätenyt korostamaan dekkareiden yhteydessä niiden taustakuvausten erityistä huolellisuutta ja tarkkuutta (kts. Czarniawska, 2003).

Toiseksi tavoitteekseni olen asettanut pohjoismaisen hallintokulttuurin erojen ja yhtäläisyyksien tarkastelun. Suomalaisesta näkökulmasta pohjoismainen vuorovaikutus ja yhteistyö ovat perinteisesti olleet hallintomme kehityksen keskeinen lähde. Toisaalta tämän muutoksen ymmärtämiseksi olisi hyödyllistä tuntea myös Pohjoismaiden hallintokulttuurisia eroja. Olen ottanut tarkasteluni yleiseksi vertailukohtaksi ja siten apuvälineeksi Geert Hofsteden maailmankuulun organisaatiokulttuurien vertailututkimuksen, jonka hän toteutti IBM:n henkilöstön avulla 53:ssa maassa 1970-luvun alussa. Oma analyysini pyrkii tarkempaan kuvaan ja on siten väistämättömästi myös Hofsteden yleisanalyysin kritiikkiä pohjoismaisesta näkökulmasta. Hofsteden tulosten avulla voidaan hahmottaa alustava kuva pohjoismaisten organisaatioiden organisaatiokulttuurisista eroista.

Kolmanneksi olen aidosti kiinnostunut poliisiorganisaatioiden hallintotieteellisestä analyysistä. Poliisihallintohan on hallintotieteen perinteen mukaan perusbyrokrania, joka poikkeuksellisen johdonmukaisesti seuraa neutraalin byrokratian rakenteita ja ohjausfilosofiaa. Voimme puhua poliisihallinnon kohdalla weberiläisestä perusbyrokratiasta selkeine rakenteineen ja käskyvaltasuhteineen. Tällä päästäänkin aika pitkälle poliisilaitoksen analyysissä. Samoin poliisivirkamiehen asema ja vastuusuhteet voidaan viimekädessä johtaa weberiläisen neutraalin perusbyrokratian mallista. Oikeusvaltion pohja edellyttää, että neutraalin byrokratian periaatteet toteutuvat korkeatasoisesti poliisihallinnossa.

Kansalaisten antama luottamus poliisille perustuu ensisijaisesti siihen, että he voivat luottaa poliisin oikeudenmukaisuuteen, tasapuolisuuteen, lahjottomuuteen ja asiallisuuteen. Kyseiset adjektiivit kuvaavat neutraalin byrokratian luotettavuutta kansalaisten näkökulmasta.

Toisaalta poliisilaitos on poliisihallinnon perusyksikkönä organisaatio organisaatioiden joukossa johtamis- ja henkilöstöongelmineen. Se on usein aika suuri organisaatio kymmenine jopa satoine jäsenineen. Koko poliisihallinto käsittää esimerkiksi Suomessa yhteensä noin 11.000 toimihenkilöä ja on monitasoinen hierarkia monine erikoisyksikköineen.

Poliisilaitos on poliisihallinnon perusyksikkö, joka toimii paikallisesti ja jolla on poliisin valtuudet ja vastuu alueellaan. Poliisilaitos- nimityksen sijasta voidaan käyttää muita ko. yksikön nimityksiä, mutta tärkeää on havaita tämän poliisihallinnon perusmodulin asema ja tehtävät. Sillä on sekä asiantuntija- että palvelutehtäviä. Poliisilaitoksen sisällä joudutaan sovittamaan yhteen erilaisia tavoitteita. Toisaalta poliisiin tulee turvata kansalaisten turvallisuutta vaikka pakkokeinoin. Poliisiin tulee olla kansalaisia monin tavoin palveleva organisaatio. Poliisiin tulee pärjätä alati muuntuvalle rikollisuudelle siten, että se kehittyy sisäisesti ja kykenee mm. kansainväliseen yhteistoimintaan. Hyvä esimerkki muutoksesta on teknologisen kehityksen vaikutukset poliisin tietoliikenteeseen ja rikostutkintaan.

Poliisilaitoksen todellisuus on siten moni-ilmeisempi kuin pelkkä neutraalin byrokratian malli kertoo. Tämän artikkelin tarkoituksena on avata poliisilaitosten todellisuuden moni-ilmeisyyttä dekkarikirjallisuuden havainnoilla, jotka kyseenalaistavat sekä puhtaan neutraalin byrokratian mallin ja ilmeisesti myös Hofsteden pinnalliseksi jäävän kuvan organisaatiokulttuureiltaan yhtenäisestä Pohjolasta.

Palaan otsikkoni käsitteisiin. Pohjoismailla tarkoitetaan maaryhmää, johon Suomen lisäksi kuuluvat Ruotsi, Norja, Tanska ja Islanti. Aineistoni laajuuden vuoksi olen rajannut Tanskan ja Islannin tarkastelun ulkopuolelle. Näistä maista on käännetty suomeksi varsin vähän tasokasta dekkarikirjallisuutta. Tarkastelen siis Suomea, Ruotsia ja Norjaa. Kaikista kolmesta maasta löytyy joukko tasokkaita dekkareita, joiden taustoitukset on tehty huolella ja jotka ovat myös menestyneet kaupallisesti hyvin saavuttaen laajan lukijakunnan. Dekkarikirjailijat ovat joka tapauksessa

muodostaneet julkista kuvaa poliisista ja varmasti tiedostaneet roolinsa tämän kuvan luomisessa. Lähtökohtana on myös, että heilläkin on taustanaan yhteisesti opittu ja tiedostettu kansallinen kulttuuri, yhteinen historia ja tulevaisuuden odotukset.

Dekkarikirjallisuus on ilmiönä varsin laaja kirjallisuuden alalaji. Se on sitä sekä määrällisesti että laadullisen hajonnan osalta. Myös tämän artikkelin kannalta tärkeät poliisilaitosanalyysit ovat hyvinkin eritasoisia. Olen valinnut otokseeni klassikoita, jotka ovat kirjallisessa asetelmassaan omaksuneet poliisin ja poliisilaitoksen näkökulman. Niissä on toisin sanoen kuvattu toimivaa poliisiorganisaatiota konstaapeleineen, komisarioneen ja poliisipäällikköineen. Näin näissä dekkareissa on luotu fiktiivinen poliisilaitos henkilöistöineen.

Eräänä analyysini lähtökohtana onkin, että dekkarin jännittävän juonen kehittelyn ohella dekkarikirjailija joutuu uskottavuutta tavoitellessaan luomaan fiktiivisen poliisilaitoksen, jonka yhteys todelliseen poliisilaitokseen voi olla hyvin realistinen. Dekkarikirjailijalla on toisin sanoen selvä motiivi pyrkiä realistiseen poliisilaitoskuvaukseen osana huolellista taustoitusta, vaikka itse juonen kehittäminen liikkuisi hyvinkin kaukana realistisesta poliisityön todellisuudesta erityisesti tutkittavien tapausten poikkeuksellisuuden vuoksi. Poliisilaitoskuvauksen realismi riippuu dekkarikirjailijan poliisiasioiden asiantuntemuksesta ja taustatyön tasosta.

Poliisilaitosta käsittelevän tutkimuksen perusmoduulina. Jotta organisaatiokulttuurinen analyysi voisi onnistua, sen kohteeksi on valittava selkeä organisaatioyksikkö, jossa organisaatiokulttuuri toteutuu. Poliisilaitos voi olla organisoitu eri tavoilla ja organisointimuodot vaihtelevat eri maissa, niin myös Pohjoismaissa. Suomessa on noin 90 poliisilaitosta, joita johtaa poliisipäällikkö. Virkanimikkeet perustuvat kuitenkin poliisien normaaliin virkahierarkiaan eli poliisipäälliköt ovat yleensä komisarjoita. Aikaisemmasta nimimiesmallista ollaan Suomessa kihlakuntaudistuksen myötä luovuttu.

Poliisilaitokset toimivat poliisihallinnon keskuhallinnon ja aluehallinnon alaisuudessa, mutta ovat neutraalin byrokratian periaatteiden mukaisesti varsin itsenäisiä asioissa, joissa ne toimivat vuorovaikutuksessa kansalaisten kanssa. Ne vastaavat itsenäisesti myös sisäisestä johtamisestaan ja toimintansa suuntaamisesta. Poliisi-

laitoksen suhde poliittiseen johtoon, hallinnon muihin tasoihin ja poliisihallinnon erikoisyksiköihin kuten Suomessa keskusrikospoliisiin on kiinnostava ohjauksen ja asiantuntijasuhde ja tulee esille myös monissa artikkelin aineistona olevissa dekkareissa.

Vaikeimmin määriteltävä käsite on todellisuuden kuvaus. Tietenkin dekkarikirjallisuuden yhteydessä lähtökohtana on se, että dekkari on kirjallisuutta ja niiden tarinat ja kuvaukset ovat fiktioita. Toisaalta poliisilaitoksen osalta dekkarien fiktiivisyys on yleensä varovaista ja ero realistisen kuvauksen ja fiktion välillä on kapeampi kuin yleensä kirjallisuudessa (Czarniawska, 2003). Silti dekkarien monesti realismia tavoittelevia poliisilaitoskuvauksia ei voida käyttää sellaisenaan kvalitatiivisenakaan aineistona poliisilaitosten todellisuutta analysoitaessa. Näin me joudumme turvautumaan "kuvittamiseen" eli käyttämään löytämiämme dekkareiden hallintoteoreettisesti osuvia poliisilaitoshavaintoja ikään kuin kuvittamaan poliisilaitostodellisuutta. Kirjailijalla on näkemyksiä poliisilaitoksesta organisaationa, jotka perustuvat hänen havaintoihinsa ja mielipiteisiinsä. Tietenkin myös lukijan näkemyksillä ja mielipiteillä on vaikutusta "kuvituksen" valinnassa. Lukijan, tässä tapauksessa artikkelin kirjoittajan hallintotieteellinen tausta suuntaa ja jäsentää kirjailijan havaintojen hyödyntämistä tutkimusmateriaalina.

Näiden kuvitusten hallintoteoreettinen mielenkiinto liittyy siihen, että dekkarikirjailijoilla on monesti ollut halua ja kykyä tehdä "hallintoteoreettisia" havaintoja kuvaamansa poliisilaitoksen ja sen poliisien toiminnassa. Toisin sanoen dekkarikirjailijalla on juonen kehittelyn ohella ollut silmää nähdä hallintoteoreettisesti mielenkiintoisia piirteitä ja tapahtumia kehittämässä poliisilaitosfiktion piirissä. Organisaatio- ja johtamisteorioita ja -käytäntöjä tuntevalle on aika hätkähdyttävää törmätä jännittävän juonen kehittelyn lomassa tällaisiin otoksiin, jotka ovat juonen kannalta taustaa, mutta jotka samalla kertovat usein hyvinkin terävästi organisaation ominaisuuksista ja ongelmista. Tarkoitin tällä samantyyppistä lähes pakkomielleistä näkökulmaa, jota Joensuu kuvaa seuraavasti: "Harjunpää oli poliisiaikojensa alussa tarkkaillut kaikkea mahdollista ympärillään, hän oli pyöritellyt päätään kuin oksalla väijyvä pöllö ja selittänyt jonkinlaista ylpeyttä tuntien kaiken näkemänsä Elisalle. Elisa oli kestänyt sitä kolme kuukautta. Sen jälkeen hän

oli suuttunut, ja vasta silloin Harjunpää oli tajunnut pitää suunsa kiinni. Hän oli jatkanut edelleen havainnointia, mutta tyytynyt nyt kiroamaan töppäilijöitä vain mielessään" (Joensuu, 1976, 24). Tällaisia oksalla istuvia pöllöjä ovat oman havainnointinsa osalta myös hallintotieteilijät.

Dekkarikirjailija tavallaan käyttää tällöin organisaatioanalyttikon silmälaseja samaan tapaan kuin hallintoasiantuntijat. On luonnollista, että heidän näkökulmansa samaistuu useimmiten rikoksia tutkivan komisarion näkökulmaan ja saattaa siten olla yksipuolinen koko organisaation ja erityisesti sen johtamisen kannalta. Tämä rajoitus ei kuitenkaan eliminoi havaintojen merkitystä. Päinvastoin rikoskomisarion näkökulma saattaa terävöittää analyysiä vastaamaan asiantuntijaorganisaation ytimen eli keskeisen asiantuntijan todellisuutta (kts. Sveiby, 1990 ja Temmes, 1992).

2. TODELLISUUDEN JA FIKTION VUOROPUHELU

Todellisuuden ja fiktion vuoropuhelu on tämänkaltaisen tutkimuksen keskeinen teoreettinen lähtökohta ja vaikeimmin hallittava metodinen ongelma. Kirjallisuuden tutkimus käsittelee fiktion ja todellisuuden välistä suhdetta laajasti (myös sosiologian piirissä on käsitelty todellisuuden ja fiktion suhdetta, kts. esimerkiksi Czarniawska-Joerges ja Guillet de Monthoux, 1994). Todellisuuden ja fiktion suhde on monimutkainen ja siksi sitä on vaikea hallita yksiselitteisesti. Suhde on kaksisuuntainen, sillä todellisuus vaikuttaa fiktion ja päinvastoin. Hermeneutiikkaa soveltavassa lukijateoriassa lukija tulkitsee tekstiä oman odotushorisonttinsa avulla (Cohn, 1999, 150-162). Odotushorisonttiin vaikuttavat ja kuuluvat mm. lukijan koko todellisuuskuva ja odotukset, jotka koskevat kohteena olevaa tekstiä kirjallisuuslajin edustajana. Odotushorisonttiin kuuluu myös kiteytymä lukijan aiemmin kohtamista samantyyppisistä teksteistä. Toisaalta lukuprosessin yhteydessä teksti saattaa muuntaa uusilla piirteilläään lukijan odotushorisonttia. Fiktio kuvaa todellisuutta tavalla tai toisella, mutta fiktion ja todellisuuden suhde on hämärä rajapinta ja se vaihtelee kirjallisuuden lajista toiseen. Esimerkiksi realistisen koulukunnan historiallisilla romaaneilla on erilainen suhde todellisuuteen kuin fantasiakirjallisuudella. Fiktion ja todellisuuden välisen suhteen hämärärajaisuutta kuvaa

Dorrit Cohnin toteamus siitä, miten fiktio on ei-referentiaalista: se voi käyttää todellisuuden tapahtumia rakennusaineinaan, mutta sen ei tarvitse aina tehdä niin (Cohn, 1999, 9-17).

Taiteen suhdetta todellisuuteen voidaan lähestyä myös subjektiivisen merkityksen käsitteen kautta, jolla tarkoitetaan jonkin asian subjektiivista tulkintaa (kts. Stenvall, 1991, 6-8, Töttö, 1982, 120-123 ja Alasuutari, 1984, 318). Subjektiviiset merkitykset ilmenevät kahdella tasolla. Yksilöllisiä merkityksiä ovat kirjailijoiden subjektiiviset mielipiteet esimerkiksi poliiseista ja poliisilaitoksista. Kirjailijoiden mielipiteet monesti pohjautuvat yleisempiin uskomuksiin ja sosiaaliin merkityksiin. Uskomuksien kautta jonkin yhteisön esimerkiksi kansakunnan jäsenet kollektiivisesti tulkitsevat esimerkiksi käsityksiään poliiseista. Uskomukset saattavat olla yhteiskunnan kehitysvaiheisiin tai historiallisiin tilanteisiin sidottuja, jolloin ne ovat muuttuvia tai pysyvämpiä. Pysyväisluontoisia uskomuksia kutsutaan myyteiksi (kts. Stenvall, 1991, 7-8 ja Sulkunen, 1987, 109-112).

Fiktio luo oman maailmansa. Siinä maailmassa on piirteitä, jotka eivät kuulu todellisuuteen. Nämä piirteet ilmaisevat lukijalle, että liikutaan fiktion piirissä. Myös dekkareiden kohdalla tämä on tärkeää havaita ja kysyä jokaisen piirteen kohdalla: onko kysymyksessä todellisuuden referentiaalista kuvauksesta vai kirjailijan oman kuvittelun ja näkökantojen tuloksista. Harkintaan vaikuttavat kirjallisuuden lajiin liittyvät erityispiirteet, konventiot, jotka muokkaavat kerrontaa johonkin suuntaan. Dekkareiden kohdalla nämä konventiot voivat vaikuttaa mm. poliisien stereotyyppisten hahmojen kuvauksiin (kovaksikeitetty salapoliisi, yksinäinen susi, yksinkertainen maalaispoliisi tai miehinen, koruton, ei-tärkeilevä, paperityötä vastustava peruspoliisi).

Hofsteden organisaatiokulttuurivertailun käyttäminen pohjoismaisen vertailun perustana auttaa todellisuuden alustavaa kartoitusta. Tämän todellisuuden ja dekkarikirjailijoiden havaitsemien otosten, kuvitusten välille jäävät erot johtavat pohtimaan lähinnä erojen syitä. Kun on kysymys kirjallisuudesta, osa eroista selittyy kirjailijakohtaisilla tai kansallisilla kirjoitustapaeroilla. Jokaisella kirjailijalla on oma tyylinsä ja "äänensä", joten kulttuurierojen havaitsemiseksi tarvitaan usean kirjailijan havaintoja, jotta kirjailijoiden persoonallisen äänen takaiset erot tulisivat esille.

Kysymys on kansallisten organisaatiokulttuu-

rien taustoista. Suomella, Ruotsilla ja Norjalla on paljon yhteistä. Pohjoismaiset yhteiskunnat ovat tänä päivänä tasokkaita hyvinvointivaltioita, joiden poliittishallinnolliset, taloudelliset ja sosiaaliset olot ovat varsin yhteneväiset. YK:n HDI-indeksillä mitaten nämä maat ovat 15 kehittyneimmän maan joukossa ja myös tarkemmat analyysit kertovat yhteiskuntien samankaltaisuudesta (kts. Human Development Report, 1999).

Hofsteden tarkastelu, jossa Pohjoismaat asetetaan vertailuun 53:n maan (aineisto kerättiin vuosina 1968-1972 näissä maissa toimivien IBM:n toimintayksiköiden henkilöstöltä) vallan etäisyyden, kollektivismin ja individualismin, maskuliinisuuden ja feministisyyden sekä epävarmuuden välttämisen suhteen, antaa kuvan organisaatiokulttuurisesti varsin yhtenäisestä Pohjolasta. Selvimät erot löytyvät epävarmuuden välttämässä, jossa Suomen indeksi (UAI) on 59 ja Ruotsin ja Norjan 29 ja 50 (Hofstede, 1999, 109-137). Individualismin suhteen maat ovat lähellä toisiinsa: Ruotsi indeksiluku (IDV) on 71, Norja 69 ja Suomi 63 (Hofstede, 1999, 139-155). Vallan etäisyyden osalta Suomen indeksiluku (PDI) on 33, Ruotsin ja Norjan 31 olivat lähes identtiset (Hofstede 1999, 23-47). Maskuliinisuuden ja feministisyyden osalta Suomen indeksiluku (MAS) 26 poikkeaa Ruotsin ja Norjan 5:stä ja 8:sta, mutta kaikki kolme maata sijoittuvat seitsemän vähiten maskuliinisen maan joukkoon (Hofstede, 1999, 79-107).

Yhteenvetona voidaan todeta, että Hofsteden vertailu asettaa Pohjoismaat hyvin lähelle toisiinsa. Silti Suomen organisaatiokulttuurinen profiili poikkeaa Ruotsin ja Norjan profiileista suuremman valtaetäisyyden ja maskuliinisuuden, pienemmän individualismin ja suuremman epävarmuuden välttämisen suuntaan. Erot ovat kuitenkin maailmanlaajuisessa vertailussa niin pieniä, että Pohjoismaat sijoittuvat yhdessä samaan ryhmittymään. Kumppaneina ovat mm. Hollanti, Irlanti ja Itävalta.

Hofstede pitää tuloksiaan suhteellisen pysyvinä. Hänen mukaansa kansalliset organisaatiokulttuurierot perustuvat yhteiskuntien kehityksen syvärakenteisiin kuten historiaan, koulustraditioihin, perheen ja suvun rooliin ja asemaan jne.

Hofsteden tutkimus antaa pohjatietoa, jonka avulla erikoistuneiden organisaatioiden kuten poliisilaitosten eroja voidaan havaita ja analysoida. Meidän on kuitenkin syytä valmistautua siihen, että Hofsteden karkea luokitus

ei ehkä erottelekaan pohjoismaisia poliisilaitoksia samaan tapaan kuin kansallisia kulttuureja. Mistä poikkeamat Hofsteden indekseistä voisivat johtua?

Eräs hypoteeseista on ajan vaikutus. Valtiot ja yhteiskunnat kehittyvät vuosien mittaan myös eri suuntiin. 1970-luvun vaihteen jälkeen Suomen, Ruotsin ja Norjan kehitykset ovat kyllä pysytelleet toistensa lähituntumassa, mutta erojakin on saatanut syntyä jopa kansallisella organisaatiokulttuuritasolla. Toinen poikkeama aiheuttava tekijä on ollut erikoistuneen organisaation, tässä tapauksessa poliisilaitosten toisistaan eroava kehitys vertailumaissa. Suomen poliisilaitosten kehityksessä näkyy varmaankin selvemmin viime sotien vaikutukset. Ruotsin ja Norjan poliisilaitosten kehityksellä on ehkä ollut vielä selvempi yhteys pohjoismaisen hyvinvointivaltion kehitykseen ja sen luomaan debattiin kuin esimerkiksi Suomessa. Poliisilaitokset ovat neutraalin byrokraatian perusorganisaatioina varmaan enemmän kuin monet muut organisaatiot olleet alkujaan myös erilainen organisaatioryhmä kuin Hofsteden vertailussaan käyttämät IBM:n toimintayksiköt.

Hofsteden tutkimus antaa käyttöömmme alustavan ja karkean vertailukehikon, jonka avulla voimme lähestyä pohjoismaista vertailutehtäväämme. Seuraavassa esiteltävä aineisto ei niinkään pyri kumoamaan Hofsteden löydöksiä, vaan tarkentamaan pohjoismaisten poliisilaitosten vertailua siten, että voisimme päästä syvemmälle näiden organisaatioiden eroihin ja yhtäläisyyksiin sekä erojen syihin. Voisimme esimerkiksi paneutua maskuliinisuuden takana oleviin yhteyksiin mm. yhteiskunnassa vallitsevan militarismin heijastusvaikutuksina tai naisten aseman muutoksen esteisiin ja vaikutuksiin.

Poliisiorganisaatiolla on yhteiskunnassa poikkeuksellisen keskeinen asema, joten sen muutokset heijastavat merkittävästi kansallisten kulttuurien muutosta. Onko kysymyksessä jo tapahtuneen muutoksen ulottuminen poliisihallintoon vai onko poliisihallinto ollut osaltaan muutosta aikaan saavana tekijänä? Tämä on kysymyksenasettelun eräs vaikeimpia päähänpöytä.

Edellä selostetut tutkimuskysymykset ja taustatiedot pohjustavat seuraavassa esitettävää aineistoa. Tutkimuskysymysten vastauksiin palaamme tutustuttuamme pohjoismaisten dekkarien luomaan fiktiiviseen poliisilaitosten maailmaan.

3. TUTKIMUSASETELMA JA AINEISTO

Käytettävissä oleva aineisto tutkia poliisilaitoksia pohjoismaisen dekkarikirjallisuuden avulla, on laaja. Osaltaan tähän vaikuttavat erilaiset intressit kirjoittaa dekkareita. Toisissa kirjoittajan motiivina on ollut luoda kaupallisesti menestyvää viihdettä, toisissa tavoitteet ovat olleet selvemmin kirjallisia. Dekkarit voivat olla lähinnä vain dekkareita kirjoittavien luomuksia tai muun kirjallisuuden ohessa satunnaisesti kirjoitettu dekkari kuten Tsehovin dekkari Kohtaus eräällä metsästyretkellä (Tsehov, 1980), jolloin kirjailijan motiivi on saattanut olla kokeilu alalla. En kuitenkaan lähde käsittelemään tai arvailemaan dekkarikirjailijoiden motiiveja, sillä oma tavoitteeni on ollut löytää ne pohjoismaiset dekkarikirjailijat, jotka parhaiten kykenevät avaamaan hallinnon tutkijalle ovet poliisilaitosten maailmaan.

Toinen aineiston rajauksissa vaikuttava tekijä on aikaperspektiivi. Suomessa dekkareita löytyy koko itsenäisyyden ajalta. Mika Waltarin Palmusarja edustaa näitä klassikoita. Aikaperspektiivi vaikuttaa olennaisesti teosten käyttökelpoisuuteen poliisilaitosanalyysin aineistona. Esimerkiksi Waltarin komisario Palmu työskenteli 1930-ja 1940-lukujen Helsingin ajan poliisilaitoksella, joka on monessa suhteessa erilainen verrattuna nykypäivän poliisilaitoksiin. Toisaalta Waltarin havainnot menneiden vuosikymmenien hallintokulttuurista saattavat olla hyödyksi hallintokulttuurin muutoksen analyysissä.

Olen valinnut pohjoismaisten poliisilaitosten kuvituksen toteuttajiksi dekkarikirjailijoita kolmesta maasta: Suomi, Ruotsi ja Norja ja seitsemästä kaupungista: Helsinki, Espoo, Turku ja Tampere Suomesta, Ystad ja Tukholma Ruotsista sekä Oslo Norjasta. Kaupunkijakautuma on hiukan vino, mutta selittyy sillä, että pääkaupungit ovat poliisilaitostenkin kehityksen kannalta tärkeitä ja erityisesti Suomessa pääkaupunki käsittää useita kuntia ja pääkaupungilla on ja on ollut kilpailijoita. Ystad edustaa Ruotsin osalta pienkaupunki-idylliä, mutta sekin on Malmön ja Kööpenhaminan kaltaisten suurkaupunkien vaikutuspiirissä. Aineiston aikaperspektiivi alkaa vuodesta 1965, jolloin Maj Sjöwall ja Per Wahlöö julkaisivat ensimmäisen dekkarinsa ja Suomen osalta vuodesta 1976, jolloin Matti Yrjänä Joensuu Välikivallan virkamies julkaistiin, ja ulottuu lähes nykyhetkeen useankin kirjoittajan osalta. Aineiston norjalaiset dekkarit ovat 1990-luvulta.

Laajasta valikoimasta olen valinnut Suomesta Matti-Yrjänä Joensuun, Leena Lehtolaisen, Pirkko Arhipan ja Wexi Korhosen. Kahden jälkimmäisen valintaperusteena on ollut Turun ja Tampereen saaminen mukaan tarkasteluun. Ruotsista olen valinnut Maj Sjöwallin ja Per Wahlöö, Henning Mankellin ja Anna Janssonin. Ensimmäistujen komisario Beck-sarja avaa ruotsalaisen poliisilaitoksen yhteyksiä ruotsalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja kattaa kiinnostavan ajanjakson 1960-luvulta 1970-luvun puoleenväliin. Henning Mankell ja Anna Jansson puolestaan edustavat ruotsalaista nykydekkaria kansainvälisine aspekteineen. Tämän ohella Anna Jansson edustaa ehkä selvimmin naisnäkökulmaa. Norjasta valinta on osunut Anne Holtiin, Karin Fossumiin ja Unni Lindelliin. Kaikki kuvaavat miljöönään Oslon poliisia. Norjasta näyttääkin olevan vaikea löytää Oslon ulkopuolista aineistoa.

Kaikkien edellä mainittujen dekkarikirjailijoiden vahvuutena on tasokas poliisihallinnon ja poliisin työn tuntemus. Joensuu on tässä suhteessa lyömätön poliisitaustansa vuoksi. Holt on koulutukseltaan juristi ja toiminut asianajajana ja jonkin aikaa oikeusministerinä. Kaikki muutkin ovat panostaneet ns. taustatyöhön merkittävästi. Mankell pitää tapanaan luetella kirjan lopussa häntä taustatyössä auttaneita asiantuntijoita. Komisario Kurt Wallanderin osalta Mankellin taustatyö on ollut niin yksityiskohtaista, että Ystadin kaupungin matkailutoimisto on käyttänyt sitä hyväksi julkaisemalla oppaan, jonka avulla voi seurata Wallanderin jalanjälkiä. Sjöwall ja Wahlöö (Per Wahlöö kuoli 1975) olivat kumpikin toimittajia, jotka olivat yhteiskunnallisesti aktiivisia ja erityisen kiinnostuneita Ruotsin poliisihallinnon kehityksestä.

Valintaan on vaikuttanut myös kirjoittajien hahmotelmat kuvaamiensa poliisilaitosten organisaatioista ja johtohierarkiasta. Poliisilaitoshan on organisaatorakenteeltaan periaatteessa hierarkia ja poliisikunta ovat perinteisen rekrytointitavan ja uralla etenemiskäytäntöjen pohjalta ns. karriäärijärjestelmä. Näin ollen poliisilaitoksen analyysin perustaksi ei riitä vain rikostutkijan työn kuvaus, vaan tarvitaan myös hahmotelma poliisipäällystöstä ja tutkijan työtovereista sekä työympäristöstä.

Joensuulla on päähenkilönä konstaapeli Timo Harjunpää, esimiehenä Norri tai myöhemmin Rantanen. Päällikön vaihdos kertoo sukupolven

vaihdoksesta myös Mankellin teoksissa jopa siten, että lopuksi päähenkilön Kurt Wallanderin oma tytär astuu mukaan Ystadin poliisilaitoksen toimintaan. Mankellin teosten päähenkilö Kurt Wallander on itse tutkimuksia johtava komisario kuten Holtin Hanne Wilhelmssen ja Fossumin Konrad Seijer. Sen sijaan Lehtolaisen teosten päähenkilö Maria Kallio ylenee konstaapelista komisarioksi. Arhipan kostaapeli Ahava ja Lindellin ylikostaapeli Cato Isaksson toimivat hierarkian alaisuudessa rikostutkijoina. Cato Isakssonin esimies Ingborg Myklebust edustaa uutta norjalaista naisjohtajuutta, joka on muodostunut Cato Isakssonille selvästi ongelmaksi. Valikoiman poliisilaitoksista löytyy siis erilaisia variaatioita perinteisestä miesvaltaisesta ja miesjohtoisesta poliisilaitoksesta (Joensuu, Fossum ja Korhonen), naisistuvasta poliisilaitoksesta miehisessä johdossa (Lehtolainen, Arhippa, ja Jansson) sekä naisjohtoisesta poliisilaitoksesta (Lindell).

Oman lisävärnsä kirjallisuuden poliisihahmoihin antavat ns. tunaripoliisit. He eivät ole kovin vahvasti esillä nyt käsillä olevissa dekkareissa, joissa on panostettu realistiseen poliisityön kuvaukseen. Sjöwall ja Wallöön kuvaama Solnan poliisin parivaljakko konstaapelit Kvant ja Kristiansson ovat kuitenkin esimerkki tästä populaarikulttuurin piirissä suositusta karrikatyyristä, jossa poliiseista tehdään avoimesti pilkkaa ja nähdään heidät tyhminä ja laiskoina. Toisaalta Gunvald Larssonin tälle parivaljakolle pitämät railakkaat puhuttelut kuvaavat komentosuhteiden merkitystä ja päällikön valtaa jopa demokraattisen Ruotsin poliisihallinnossa.

Myös dekkarisarjojen sivuosissa on poliisilaitoskuvausten kannalta kiintoisia hahmoja.

Timo Harjunpään työtoveri Onerva Nykänen edustaa naistyöparia eli miehen ja naisten työtoveruutta ja konstaapeli Piipponen puuhakkaan joka paikan miehen karrikatyyriä, jollaisia löytyy varmaan moneltakin poliisilaitokselta. Marja Kallion traaginen työtoveri Pertti Ström ei ole edes karrikatyyri kuvatessaan aggressiivisen maskuliinisuuden aiheuttamia ongelmia viime kädessä asiallisuutta korostavassa poliisityössä. Sjöwallin ja Wahlöö teosten päähenkilön komisario Beckin apulaisista Gunvald Larsson edustaa myös tätä "ryskäämiskulttuuria", mutta ruotsalaisittain hienostuneesti. Hänen hahmostaan tulee mieleen Ruotsin suurvalta-ajan aateliset sotaherrat johtajanaan sankarikuningas Kaarle XII ja heidän korskea pelottomuutensa. Hanne Wilhelmssenin

työtoveri yli kaksimetrisen, provosoivasti pukeutuva konstaapeli Billy T. aikaisemman huumepoliisin taustoineen kertoo uudistuvasta poliisikuvasta kuten Kurt Wallanderin nuoremmat kollegat Anne-Britt Höglund ja konstaapeli Martinsson. Työyhteisöjen sisäiset ristiriidat nousevat kuvaan erityisesti näiden ruotsalaisten ja norjalaisten sivuosanesittäjien kautta.

Myös päähenkilöiden perhesuhteet ja heidän sosiaalisen taustaorganisaationsa tila vaihtelevat valittujen kirjoittajien teoksissa. Timo Harjunpää hakee mielenrauhansa ja työkykynsä klassisen ydinperheen piiristä. Vaimo ja pari lasta ovat hänelle ammatissa kestämissä perusta. Vastavasti myös Maria Kallio nojaa perheeseensä, joka sekkin on tyypillinen suomalainen ydinperhe. Sen sijaan Kurt Wallander, Cato Isaksson, Hanne Wilhelmssen ja Anja Ahava elävät ilman ydinperheen tukea ollen joko eronneita tai yksineläjiä vaihtelevine ihmissuhteineen. Ahavan ainoa lapsi on kuollut. Korhosen konstaapeli Salon avioeron taustana on alkoholismi, joka johtaa sarjan edetessä virkaeroon poliisin tehtävistä. Valittujen poliisilaitoskuvausten piirissä on siten poikkeuksetta panostettu päähenkilön sosiaalisuhteisiin työpaikan ohella myös yksityiselämässä. Kodin ja perheen ohella aineistot nostavat esille myös vapaa-ajan vieton, lomien ja matkojen sekä suhteen alkoholiin. Suhde alkoholiin näyttääkin olevan eräs kiintoisa erottava tekijä pohjoismaisten rikostutkijoiden keskuudessa.

Valitut poliisilaitoskuvaukset ovat detaljirikkaita myös fyysisen miljöön ja jopa sen kehityksen osalta. Ruotsalaisen poliisin hyvät resurssit, tasokkaat amerikkalaiset ja ruotsalaisvalmistetut autot, mutta myös valitus pienestä palkasta tulevat esille. Suomalaisen poliisin kehitys sotien jälkeisen ajan niukkuuden oloista nykyiselle tasolle, joka ei paljon poikkeaa pohjoismaisista kollegaorganisaatioista, tulee sekkin hyvin esille. Autot ja tietotekniikka ovatkin poliisilaitosten huone-tilojen ohella kiinnostavia mittareita kertomaan vertailtavien poliisilaitosten resurssitilanteesta. Joensuun kuvaus 1970-luvun Helsingin Sofiankadun miehistötiloista sotaväen putkisänkyineen on klassikko fyysisten tilojen kuvausten joukossa (Joensuu, 1976, 84-5).

Eräs valittujen aineistojen ongelma liittyy laajemminkin dekkarikirjallisuuden rajattuun näkökulmaan. Vaikka parhaat niistä sisältävät vakavasti otettavia kuvauksia poliisilaitosten todellisuudesta, niiden rajoituksena on rikostut-

kijan ahdas näkökulma. Rikostutkija on luonnollisesti dekkarien itseoikeutettu päähenkilö, vaikka poliisilaitoksilla toimii myös muurlaisia poliisitehtäviä hoitavia poliiseja ja muita asiantuntijoita ja apuhenkilöstöä. Tässä mielessä rikostutkijan näkökulma on koko laitoksen ja sen johtamisen kannalta itsekkeinen. Rikostutkijan näkökulma, jonka dekkarikirjailijat useimmiten kriittikömmästi välittävät ainoana oikeana, voi olla poliisilaitoksen kokonaisuuden kannalta hemmoteltujen asiantuntijoiden aseman ja erityisoikeuksien varassa (kts. asiantuntijaorganisaatioiden johtamisongelmista Sveiby, 1990 ja Temmes, 1992). He ovat korvaamattomia erityisen asiantuntemuksensa perusteella. Kuten muutkin asiantuntijat he edellyttävät organisaation taipuvan heidän tarpeidensa huomioon ottamiseen ja he ovat harvoin tyytyväisiä poliisilaitoksen johtamiseen ja byrokratiaan. Toisaalta he edellyttävät järtevää ja menestyksellistä johtamista poliisilaitoksen johdolta erityisesti laitoksen aseman ja etujen puolustamisessa (Sveiby, 1990, Temmes, 1992).

Dekkarikirjallisuuden piiristä löytyvän aineiston luonne mahdollistaa poliisikulttuurin taustalla olevien tekijöiden pohdinnan. Poliisityöhön syväisesti perehtyneet dekkarikirjailijat ymmärtävät poliisin ja hänen työympäristönsä vuorovaikutussuhteita ja kykenevät nostamaan näkösalille merkittäviä havaintoja ja pulmatilanteita. Nämä havainnot ovat luonteeltaan hyvin erilaisia. Osa koskee toiminnan detalleja, osa havainnoista painottuu poliisityön yhteiskuntasuhteisiin ja jopa poliisien omaksumiin maailmankatsomuksellisiin kysymyksiin.

Organisaatiokulttuuritutkimuksen keskeisiä havaintoja on organisaatiokulttuurin muotoutuminen monen tasoista lähtökohdista (kts. Aaltio-Marjosola, 1991). Viimekädessä on kysymys organisaation jäsenten ajatteluun ja toimintaan vaikuttavista tekijöistä. Nämä organisaatiokulttuuriin vaikuttavat tekijät osoittautuvat monitasoisiksi ja ajalliselta vaikutukseltaan erilaisiksi. Voimme puhua eritasoista kulttuureista: universaalitaso, joka yhdistää kaikkia ihmisiä, kollektiivinen taso, joka on ominainen jollekin ryhmälle tai organisaatiolle sekä yksilöllisestä tasosta, joka on ominainen yksilölle (Hofstede, 1999, 5-7). Hofstede kuvaa kulttuurin vaikutuksen ihmismielen ohjelmoimiseksi, jossa yksilö oppii kansansa, yhteisönsä ja organisaationsa tavat ajatella, tuntea ja toimia. Organisaation arvot, rituaalit, sankaritarinat ja symbolit kertovat vallitsevan

kulttuurin sisällöstä (Hofstede, 1999, 7-10). Poliisilaitosten organisaatiokulttuurisen tutkimuksen lähtökohdat voivat nojautua organisaatiokulttuuritutkimuksen perusteisiin (kts. myös Schein, 1987). Poliisikulttuurin poikkeuksellisen selkeät yhteydet kansalliseen kulttuuriin ja yhteiskunnan perusarvoihin edellyttävät universaalien ja kansallisen tason organisaatiokulttuurin tarkempaa erittelyä. Organisaation kollektiivinen taso voidaan kohdistaa tässä analyysissä poliisilaitosten johtamiseen ja sisäiseen hallintoon sekä yksilöllinen taso poliisin kenttätöitä ohjaavaan poliisikulttuuriin. Aineiston hyödyntämisen pohjaksi voimme erottaa näin neljä tasoa, jotka ovat kuitenkin riippuvaisia toisistaan:

- poliisien maailmankuva,
- poliisien ammatillinen arvoperusta,
- poliisilaitoksen johtamiseen ja sisäiseen hallintoon liittyvät käsitykset, ja
- poliisikulttuuri.

Tämän mukaan poliisikulttuuri, eli poliisihallinnolle ja poliisien toiminnalle ominainen hallintokulttuuri olisi erityinen organisaatiokulttuuri, joka yhdistää poliisilaitostasolla toimivia poliiseja. Hofsteden tutkimusten perusteella on syytä uskoa, että kansallisesti voidaan erottaa poliisikulttuuri, joka vastaa kansallista organisaatiokulttuuria ja eri maiden poliisivoimien poliisikulttuurit poikkeavat toisistaan. Erojen taustalla ovat poliisien maailmankuvaan vaikuttavat kansainväliset ja kansalliset tekijät. Poliisien ammatillinen arvo-maailma on varmaan myös yhdistävä tekijä, sillä ammattikuva ja hallintolegalistiset normit ovat poliisitoimessa ainakin periaatteessa hyvin kansainväliset. Käytännössä eroja kuitenkin esiintyy erityisesti siirryttäessä poliisilaitosten johtamiseen ja sisäiseen hallintoon eri maissa.

Tutkimusasetelman näin hahmottuva "tutkin-tasuunta" muistuttaa grounded theory- menetelmän lähestymistapaa, jossa aineisto kerätään hyvin alustavan tutkimussuunnitelman pohjalta ja tämän jälkeen seuraa sen analysointi ja teorian kehittäminen (Tuomikoski, 2005, s. 31-32). Aineistosta lähtevä teorian kehittäminen tähtää organisaatiokulttuurivertailun teoreettisen pohjan kartoitukseen. Valittu tarkastelutapa mahdollistaa poliisilaitoksen organisaatiokulttuurin tarkastelun kahdesta suunnasta. Ensiksikin Hofsteden aineisto antaa yleiskuvan ja tietoa Pohjoismaiden organisaatiokulttuurien yleisistä eroista. Dekkari-

kirjallisuuden pohjalta saamme tarkempia viitteitä poliisilaitosten organisaatiokulttuureista. Dekkarikirjallisuuden mahdollistama kuvitustyyppinen aineisto sopii tällaiseen analyysiin hyvin, sillä aineistoon valitut dekkarikirjailijat ovat selvästi päteviä kuvaamaan innovatiivisesti poliisien maailmankuvaa, ammatillista arvomaailmaa sekä poliisilaitosten johtamista ja sisäistä hallintoa. Nämä aihealueet ovat uskottavan dekkarimiljöön luomisen yhteydessä tärkeitä ja kirjailijoiden innovatiivisuutta ei liene syytä kyseenalaistaa.

Organisaatiokulttuurien vertailun ohella tämän tyyppisessä tutkimuksessa sivutaan myös poliisilaitoksen organisatorista luonnetta ja sisäisiä rakenteita koskevia teorioita kuten asiantuntija- ja palveluorganisaatioteorioita ja organisaation sisäistä verkottumista selittävää sosiaalisen pääoman teoriaa (kts. asiakasorientaatiosta Grönroos, 1987, julkisista asiantuntijaorganisaatioista Temmes, 1992 ja poliisin vastuusta ja poliisihallinnon kehittämisestä Käyhkö, 2002). Ne jäävät kuitenkin sivuosaan tässä analyysissä. Poliisihallinnon organisaatiokulttuuria on tutkittu myös sosiologien toimesta. Mainittakoon näistä Timo Koranderin valmisteilla oleva julkaisu ja artikkeli Oikeus-lehdessä (Korander, 1999 ja 2004). Vertailu näihin tuloksiin olisi kiinnostava, mutta ei ole mahdollinen tilan puutteen vuoksi. Viimeisin aluevaltaus suomalaisen dekkarikirjallisuuden tutkimuksessa on Voitto Ruohosen Joensuun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa valmistunut väitöstyö Matti Yrjänä Joensuun romaanien yhteiskuntakuvasta. Ruohonen lähestyy teemaa sekä kirjallisuudesta että yhteiskuntateorian näkökulmasta. Hänen laaja analyysinsä jää kuitenkin henkilötasolle siten, että poliisilaitos organisaationa jää työssä sivuosaan (Ruohonen, 2005).

Näin rakennettuna tutkimusasetelma muodostuu kaksinaiseksi. Hyödynnämme Hofsteden kansainvälisen vertailututkimuksen tuloksia ja etsimme dekkariaineiston avulla niin ikään eroja ja yhtäläisyyksiä grounded theory -menetelmän tyyppisellä lähestymistavalla. Nämä kaksi lähestymistapaa voivat tuottaa toisiaan tukevia tuloksia tai kyseenalaistaa toisen lähestymistavan tuloksia. Hofsteden tutkimuksen osalta analyysissä on syytä ottaa huomioon ko. tutkimukseen kohdistettu kritiikki, joka nostaa esille tutkimuksen ikäänymisen ja sen yksipuolisen länsimaisuuden. Tähän on syytä lisätä myös tulosten yleisyys ja toisaalta mahdollinen virhetekijä, joka johtuu IBM-pohjaisen aineiston erityispiirteistä.

Dekkariaineiston realibiliteetin ja validiteetin kriittinen tekijä on fiktiivisen aineiston soveltuvuus vertailututkimuksen käyttöön. Olemme luvussa 2 käsitelleet tekijöitä, jotka vaikuttavat kirjallisuudesta poimitun aineiston käyttökelpoisuuteen kvalitatiivisessa organisaatiotutkimuksessa. Aineiston käyttökelpoisuudessa on kiistattomia ongelmia, mutta sen kiinnostavuus ja ainutlaatuisuus houkuttelevat yrittämään. Systemaattisesti etenevä avoin tutkimusprosessi tuottanee Hofsteden kvantitatiivisen aineiston rinnalla jos ei varmaa tietoa eroista ja yhtäläisyyksistä kansallisten poliisikulttuurien välillä niin ainakin perusteltuja epäilyksiä.

4. KUVITUSTA POLIISILAITOSTEN ORGANISATORISESTA ELÄMÄSTÄ

Seuraavassa esitetty aineisto on ryhmitelty edellä esitetyn poliisikulttuurin tausta-analyysin pohjalta siten, että pohjoismaisten dekkarien organisaatiokulttuurisia havaintoja esitetään poliisin maailmankuvan, poliisin ammatillisen arvomaailman ja poliisilaitosten johtamisen ja sisäisen hallinnon otsikoiden alla. Havaintoja esitetään kustakin kolmesta maasta heuristisesti siten, että kuvituksen piiriin nostetut havainnot kuvaavat kyseisen maan poliisikulttuurin sisältöä tai taustoja.

Poliisin maailmankuva

Poliisin maailmankuva mielletään yleensä kansalliseksi. Silti maailmankuvan tarkastelu on syytä aloittaa kansainvälisistä vaikutteista. Joka tapauksessa on tärkeä havaita missä määrin kansainvälisellä vuorovaikutuksella on sijaa poliisikulttuurin taustatekijänä.

Mankell on tämän näkökulman klassikko oman taustansa pohjalta. Niinpä komisario Wallander keskustelee tyttärensä kanssa ja kysyy: "Mitä sinä tiedät Etelä-Afrikasta". Hetkeä myöhemmin hän vastaa tyttärelleen: "Tiedät joka tapauksessa enemmän kuin minä. Kun viime vuonna olin Latviassa, mietin usein, kuinka, kuinka oli mahdollista, että olin jo yli neljänkymmenen enkä tiennyt maailmasta yhtään mitään". Hiukan myöhemmin tytär pelkistää lapsuuden kokemuksiaan: "Sinä ja äiti ette yhtään välittäneet, mitä kotioiven ulkopuolella tapahtui. Oli vain omakotitalo, kukka-

penkit ja sinun työsi. Siinä kaikki” (Mankell, 2001, 286).

Mankell kuvittaa edellä poliisin maailmankuvaa nuorison havaintojen kautta. Ruotsalaisen poliisiin kansainvälisyys hahmottuu paradoksaalisena. Toisaalta ollaan kiinnostuneita kaukaisista maista, toisaalta pitäydytään tuttuun lähiympäristöön. Paradoksaalisuus ilmenee myös läheisempien naapurimaiden heikkona tuntemuksena, jopa suhteessa globaalitason teemoihin, joista Etelä-Afrikan rotusorto on Mankellin keskeisiä teemoja useiden teosten juonten kehittämissä. Sen sijaan teoksessa Riian verikoirat (Mankell, 2004) piirretty kuva Ruotsin naapurimaan transitiotilassa olevasta poliisihallinnosta jää sketsin tasolle. Ehkä hauskin esimerkki tästä paradoksisista on Suomen huono tuntemus, joka ilmenee mm. selvänä asiavirheenä, jossa Runebergin Döbeln Juuttaalla- runo pannaan Topeliuksen nimiin sen jälkeen kun asia oli tekstin mukaan erikseen tarkistettu (Mankell, 2003, 446-7). Sjöwall ja Wahlöö kertomus komisario Beckin Budapestin keikasta on sävyllään ymmärtävämpi, mutta siitäkin kuultaa syvällisen tuntemuksen puute ja lähes naiivi kommunistisen poliisivaltion tarkastelun kriitikkömyys (kts. Sjöwall ja Wahlöö, 1995, tosin havainto kommunistisen poliisivaltion tarkastelun kriitikkömyydestä on helpompi tehdä vuonna 2005 kuin 1967).

Norjan ja Suomen tasokkaassa dekkarikirjallisuudessa ei Mankellin teemojen kaltaisia globaaleja yhteyksiä esiinny. Ilkka Remes on tästä toki poikkeus, mutta hän liikkuu niin fantasi-anomaisella tasolla, että ainakin poliisitoimen uskottavina kuvauksina hänen kuvauksiaan ei voida pitää. Suomen osalta voi kahdesta syystä ihmetellä lähialueiden poliisihallintojen niukkaa esiintymistä dekkareissa. Ensiksikin mediassa Venäjän ja Baltian rikollisuus ja mafiat ovat jatkuvasti esillä. Toiseksi Suomen poliisihallinnolla on luultavasti enemmän kuin ruotsalaisilla ja norjalaisilla kollegoilla käytännön kokemuksia lähialueiden kuten Baltian ja Venäjän poliisihallintojen kanssa tapahtuvasta yhteistyöstä ja niiden sisäisen kehitystyön avustamisesta mm. EU:n Twinning- hankkeiden kautta (kts. Jenei et al., 2002 ja Temmes, 2002). Vasta Lehtolaisen viimeisimmässä Marja Kallio-dekkarissa päähenkilö osallistuu afgaanipoliisien koulutukseen ja on mukana pohjoismais-balttilaisessa naispoliisiverkostossa (Lehtolainen, 2005, 17-18).

Poliisin maailmankuvan eräs vaikeimmin hah-

motettavia piirteitä on sen suhde kansalliseen yhteiskunnalliseen keskusteluun ja sen yhteydessä myös politiikkaan. Kaikista kolmesta maasta löytyy aineistoa tästä näkökulmasta. Tälläkin kertaa klassikko löytyy Ruotsista. Sjöwall ja Wahlöö edustavat ruotsalaista yhteiskunnallisesti kantaaottavaa perinnettä. He ovat avoimesti vasemmistolaisia ja arvostelevat myös Ruotsin vallitsevaa poliittista järjestelmää ja sen valtaeliittiä sosialidemokratiaa. Sjöwall ja Wahlöö panevat Gunvald Larssonin tiliin julkilausumattoman ajatuksen jonka mukaan: ”Kaikista eroavaisuuksista huolimatta tämäkin maa (nimeltä mainitsematon Etelä-Amerikan maa) oli Ruotsin tavoin näennäisdemokratia, jota hallitsivat kapitalistinen elinkeinoelämä ja kyyniset ammattipoliitikot, jotka onnistuivat luomaan eräänlaisen sosialismin illuusion, joka todella oli vain eräänlainen” (Sjöwall ja Wahlöö, 1999, 17). Sjöwall ja Wahlöö pohtivat myös suoranaisesti poliisin asemaa. ” Vallitseva yhteiskuntajärjestelmä oli ilmeisen käyttökelvoton, ja sitä saattoi vain suurella myötämielisyydellä pitää jotensakin toimintakykyisenä. Poliisin suhteen oli huonommin. Viimeisten kahden vuoden aikana oli yksistään Tukholmassa jouduttu luopumaan 220 000 murron tutkimuksista poliisin voimattomuuden takia, ja vakavimmista rikkomuksista, jotka lehdistö teki tunnetuiksi ja jotka itse asiassa muodostivat vain pienen osan todellisesta lukumäärästä, vain neljäsosa pystyttiin selvittämään” (Sjöwall ja Wahlöö, 2002, 59).

Suomesta ja Norjasta ei löydy Sjöwallin ja Wahlööön tapaista dekkareihin sisällytettyä avoimesti poliittista yhteiskuntakritiikkiä. Ruotsissa tätä traditiota jatkaa Mankell hyvin yleisenä huolena hyvinvointiyhteiskunnan piirissä tapahtuvasta vieraantumisen. Näiden kirjailijoiden pohdiskelut ovat kriittisiä ja synkkiä ja viittaavat eräänlaiseen teoriaan hyvinvointivaltion itsetuhosta. Holtilla, Lindellillä ja Fossumilla on lievemässä muodossa samankaltaisia havaintoja, joissa he kytkivät tutkittavien murhien motiivit syrjäytymiseen ja yhteiskunnasta vieraantumiseen.

Monet pohjoismaisetkin dekkarit käsittelevät yhteiskunnan valtaapitävien keskuudessa tehtyjä rikoksia ja niiden tutkimuksia. Yleensä nämä dekkarit eivät yllä uskottavan poliittisen tason toimijoiden valtio-opillisen organisaatioanalyysin tasolle. Nyt aineistona olevista dekkareista vain Holtin Leijonan kita käsittelee vallan huipulle kohdistuvaa rikosta ja sen tutkimusta. Holtin analyysi

nostaa median roolin vahvasti esille tekijänä, joka ohjaa poliitikkojen toimintaa. Rikos ja sen media-arvo ovatkin tekijöitä, jotka helposti uhkaavat poliisilaitoksen professionaalista neutraalisuutta. Median paineet myös paljastavat poliisijohdon ja poliittisen johdon välisen potentiaalisen jännitteen kriisitilanteissa, jolloin instituutiot ja henkilöt saattavat sekoittua. Holt pelkistää Norjan pääministerin murhaa koskevan dekkarinsa ytimen kertojan kysymykseksi: Uhrilla oli kaksi identiteettiä. Hän oli pääministeri Volter. Hän oli Brigitte. Kumpi näistä kahdesta oli oikeastaan surmattu? (Holt, 2005, 225). Sjöwall ja Wallöön viimeiseksi jäänyt teos Terroristit osoittaa oraakkelimaisesti miten terroriteot ja terrorismin uhka luovat erityisen vaikeasti hallittavia paineita poliisityön ja poliittisen johdon välille (Sjöwall ja Wallöo, 1999).

Pohjoismaisten dekkareihin sisältyvä yhteiskuntakritiikki saattaa kertoa enemmän kyseisten dekkarikirjailijoiden kriittisistä näkemyksistä kuin kuvattujen poliisien tai todellisten poliisien ajatuksista. On näet pidettävä erossa romaanin ns. sisäistekijä ja kertojan ja roolihenkilöiden tasot (kts. Kantokorpi, Lyytikäinen ja Viikari, 1990, 147-158). Sisäistekijän ja sisäislukijan välinen jännite lataa romaanin hierarkkisesti korkeimman arvomaailman. Sisäistekijä pitää huolen siitä, että vaikka kertoja saattaa kerronnassaan poiketa kirjailijan arvomaailmasta, nämä poikkeamat eivät muodostu koko kirjan linjaksi. Romaanin sisäistekijä kuvastelee kirjailijan ajatusmaailmaa. Kertojan ja roolihaahmojen lukuun pannut ajatukset sen sijaan voivat heijastaa kirjailijan muitakin tavoitteita esimerkiksi juonen kehittämisessä. Myös dekkarikirjallisuudessa sisäistekijä, kertojan käyttäminen ja roolihaahmojen puheenvuorot ovat tärkeä osa kirjan rakennetta. Dekkarikirjailijoilla on usein käytössään yhteiskunnallisesti tai sosiaalisesti kantaa ottava sisäistekijä. Tästä ovat hyviä esimerkkejä Sjöwall ja Wahlöön vasemistolainen yhteiskuntakritiikki, Mankellin globalisaationäkökulma, Holtin ja Fossumin feminismi tai Joensuun professiokeskeinen näkökulma täydennettynä kohdistetulla yhteiskuntakritiikillä. Kolmannen persoonan kertojen käyttö on hyvin yleistä dekkareissa ja juuri heidän suuhunsa pannaan usein poliisilaitosten kuvaukset osana poliisityön taustoitusta.

Suomalaisten dekkareiden yhteiskuntakritiikki kanavoituu peitellymmiin yleensä rikostekijöiden taustojen ja motiivien kautta. Tästä hyvänä esi-

merkkinä ovat Joensuun teokset: Harjunpää ja heimolaiset (Joensuu, 1984), joka valottaa romanien vaikeaa asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa sekä Pyromaani (Joensuu, 1978) ja Ahdistelija (Joensuu, 1983), jotka valottavat yhteiskunnasta syrjäytymisen mekanismeja. Ahdistelija ja tirkistelijä Jarkon ajatuskulku kuvaa tällaisen yksilön tragediaa: "Hänen ei olisi pitänyt katsoa ikkunoita; niiden takana oli ihmisiä, miehiä ja naisia, jotka joisivat jotain hyvää ja seurustelivat keskenään, ja tiesivät jo mielessään mihin ilta päättyisi. Mutta hän oli ulkona ja yksin. Ja noiden samojen ihmisten suojakseen pestamat rengit koettivat ottaa hänet kiinni" (Joensuu 1983, 68). Leena Lehtolainen vie Holtin tapaan kritiikkinsä suoraan poliisihallinnon huipulle ja politiikkaan nostamalla Suomen julkiselle elämälle niin tunnusomaiset "hyväveliverkostot": "Poliisitoimen kannalta Sahala oli ollut varsin toimielias sisäministeri, jonka kaudella esimerkiksi uudet piirijaot oli saatua ajettua läpi. Toisaalta hän kuului niihin kaveria ei jätetä miehiin, jotka hanakasti puuttuivat ystäviensä toiminnan rikostutkintaan, jos vähänkään aihetta oli" (Lehtolainen, 2002, 123).

Tästä aihepiiristä löytyisi aineistostamme runsaasti muutakin kuvitusta, mutta jätämme teeman, koska sen osalta on mahdollista päästä vain yleisluontoisiin johtopäätöksiin. Niiden mukaan ruotsalaisen yhteiskunnan keskusteluvoima näkyy jopa myyntimenestyksen saaneissa dekkareissa. Toisaalta ruotsalainen ja norjalainen pyrkimys kansainvälisyyteen heijastuu dekkareihin saakka. Dekkareiden todellisuushakuisessa ympäristössä ruotsalaisen kansainvälisyyden opettava naiivius on myös nähtävissä.

Poliisin ammatillinen arvoperusta

Poliisi on yhteiskunnan perusorganisaatioita. Se on sitä sekä historiallisesti että nykyaikaisen yhteiskunnan eräänä peruselementtinä. Poliisin tehtävä on luoda perusta ihmisten turvallisuudelle kotimaassaan. Se on tässä suhteessa sukua ulkoisesta turvallisuudesta vastaavalle armeijalle. Molemmat ovat oikeutettuja käyttämään pakkovaltaa tavoitteidensa saavuttamiseksi. Erona on poliisin tiukka hallintolegalistinen kontrolli, joka pyrkii takaamaan poliisitoimen laillisuuden. Neutraalin byrokratian asema toimintatavat ovat ehto poliisille tärkeän luottamuksen saavut-

tamiseksi kansalaisten keskuudessa.

Valituissa pohjoismaisissa dekkareissa edellä kuvattu oikeusvaltion malli välittyy hyvin. Ehkä selvimmin kuitenkin Suomessa, jossa juridiikalla ja poliisijohdon juridisella koulutuksella on vahva asema. Erot eivät ole kuitenkaan suuret, sillä vastaavaa löytyy myös Holtin ja Sjöwall ja Wahlöön teksteistä. Tosin he myös osin kyseenalaistavat juristien yksinomaisen pätevyyden poliisijohdon tehtäviin.

Mieleenpainuvimmat kuvitukset tämän otsikon alta koskevat tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta sekä suhdetta aseisiin ja poliisiin väkivaltaan. Näiden teemojen osalta kaikista kolmesta maasta löytyy dekkareihin sijoitettuja tekstejä, joita voi pitää lähes kirjoittajan kannanottoina. Ne onkin useimmiten pantu kertojan lukuun, vaikka myös jotkin roolihahmot jakavat ne.

Sukupuolten välisen tasa-arvon osalta Pohjoismaiden eriaikainen kehitys näkyy selvästi. Sjöwallin ja Wahlöö nostavat naispoliisien aseman esille jo 1960-luvulla kirjoitetuissa dekkareissaan. Vastaavasti Holt, Fossum ja Lindell ovat selvästi samoilla linjoilla ja norjalaisten vahva traditio näkyy myös siinä, että dekkarien poliisipäälliköt ovat naisia. Holtin Anne Wilhelmisen ja Lindellin Ingeborg Myklebust ovat dekkarikirjallisuuden naispoliisipäällikköklassikoita. Suomessa teema on myöhäissyntyisempi, mikä on luonnollista, kun Suomen poliisihallinnossa on tälläkin hetkellä vain yksi naispoliisipäällikkö (hän on poliisikoulun johtaja) noin yhdeksänkymmenen joukossa. Tilanne ei ole erilainen myöskään apulaispoliisipäälliköiden keskuudessa. Koko poliisivoimissa naisten osuus on Suomessa nykyisin n. 24 %. Eikä pidä unohtaa myöskään Mika Waltarin komisario Palmua, jonka charmikasta chauvinismia on vaikea ylittää. Toisaalta teema ilmentää kirjailijoiden tehtävää kulkea yhteiskunnan kehityksen etulinjassa. Suomessa teeman veteraani on Arhippa. Hänen ohellaan Lehtolainen on tuonut teemaan paljon konkreettisuutta kuvaamalla Maria Kallion kokemuksia Espoon poliisilaitoksella. Esimiehen kommentti nuorelle Maria Kalliolle on kuvaava: "Kyllä tällä osastolla olisi hyvä yksi nainenkin olla, ihan imagonkin vuoksi, ja kyllähän sinä näyt pärjäävän siinä missä pojatkin (Lehtolainen, 1993, 191)." Myös Joensuun kuvaukset naispoliisin, useimmiten Onerva Nykäsen kokemuksista miesvaltaisessa poliisihallinnossa ovat ajatuksia herättäviä: ...jostain syystä rikospoliisin naiset eivät saaneet tehdä

vuoroja, vain virka-aikaa, ja siten heidän tulonsa olivat pienemmät kuin miesten" (Joensuu, 1983, 83).

Suvaitsevuus erityisesti oman yhteiskunnan vähemmistöjä kohtaan mutta myös laajemmin, on merkittävä teema demokraattisen oikeusvaltion poliisin arvotaustassa.

Pohjoismainen suvaitsevaisuus näkyykin monipuolisesti aineistossa. Erona on se, että norjalaiset Fossum, Holt ja Lindell kohdistavat huomionsa suomalaisten Joensuun ja Arhippan tapaan oman yhteiskunnan vähemmistöihin ja vähäosaisiin. Norjalaiset keskittyvät vääryyttä kärsineiden ja heikoilla valmiuksilla varustettujen ihmisten tarinoihin. Holtin osin tositapahtumiin nojautuva tarina vääriin perustein lapsen murhasta tuomitusta Aksel Seieristä kuuluu tähän kategoriaan (Holt, 2003). Arhippa keskittyy paljolti vanhusten näkökulmaan ja hän onkin tämän teeman yksinvaltiias pohjoismaisten dekkarien maailmassa. Joensuun Heimolaiset on ehkä vastaan sanomattomimpia rasismien vastaisia teoksia suomalaisessa kirjallisuudessa. Eräät yksityiskohdat ovat suomalaisen poliisin kannalta hätkähdyttäviä: "Miehistökurssilla meidän äidinkielenopettaja jakoi kaikille monisteet... Siinä oli mustalaiskielen keskeistä sanastoa.. Mutta meidän mielestä siinäkin oli äijälle kylliksi töitä että se opetti meille suomea. Seuraavan tunnin alussa me revittiin ne monisteet - yhtä aikaa kaikki. Hitto, ukon naama oli näkemisen arvoisen" (Joensuu, 1984, 125).

Suhtautuminen poliisin väkivaltaan ja aseiden käyttöön nousee aineistossa vahvasti esille, vaikka yksikään aineistoon valituista dekkareista ei edusta ensisijaisesti amerikkalaistyyppistä toimintaa painottavaa otetta. Sjöwallille ja Wahlöölle poliisihallinnon muuttuminen väkivaltakoneiston suuntaan ja vahvempi aseistautuminen ovat yhteiskuntapoliittisia kysymyksiä. Mankell ei korosta komisario Wallanderin tai hänen kollegojensa aseiden käyttöä, pikemminkin aseiden käyttöä vaativien tilanteiden harvinaisuutta ja dramaattisuutta. Norjalaisten kirjoittajien asennoituminen on samansuuntainen. Aseiden käyttö on äärimmäisen poikkeuksellista, mutta he eivät nosta aseiden muodossa tapahtuvaa militarisoitumista ongelmana esille. Suomessa vanhat, kuluneet aseet ovat pikemminkin ammatin varjopuolia ja Joensuun konstaapeli Harjunpää on huolissaan aseensa toimintakyvystä samaan tapaan kuin vanhan poliisin Ladan toimintakunnosta. Sjöwall

ja Wahlöö nostavat esille vanhan koulukunnan ja 1965 tapahtuneen poliisin valtiollistamisen ja poliisihallituksen (keskusvirasto) mukanaan tuoman militarisoitumisen pelottavina merkkeinä poliisin roolin vääristymisenä yhteiskunnassa: "Kun poliisi etunenässä harjoittaa väkivaltaa, niin se on samaa kuin valjastaisi kärryt hevosen eteen." (Sjowall ja Walhöö, 1999, 331). Toisaalta samat kirjoittajat näkevät Tukholmassa positiivista kehitystä, kun Tukholman poliisi oli saanut uuden johdon ja uudet tuulet alkoivat puhalttaa, sotilaallinen ajattelu ei enää ollut suosiossa eivätkä taantumukselliset käsitykset enää olleet pelkästään ansio. (Sjowall ja Wallöö, 2003, 63).

Poliisilaitoksen johtaminen ja sisäinen hallinto

Julkishallinnossa on paljon organisaatioita, jotka ovat useimmissa maissa hyvin samankaltaisia. Poliisilaitokset ovat tyypillisesti tällaisia organisaatioita. Niiden tehtävät ja toimintatavat ovat perusteiltaan samanlaisia. Toisaalta poliisilaitosten erilaisuudet eri maissa kuvastavat julkishallinnon yleistä kehitystasoa kussakin maassa. Poliisi on virkapukuineen, arvomerkkeineen ja väkivallan käytön oikeuksineen myös vahvan organisaatiokulttuurin organisaatio. On paradoksaalista, että poliisilaitokset ovat siitä huolimatta, että ne vaikuttavat julkishallinnon yleiseen organisaatiokulttuuriin, yleensä aika suljettuja yhteisöjä. Niiden henkilöstön sisäiset yhteydet ja näin muodostuva sosiaalinen pääoma ovat korkealla tasolla ja myös ulkoiset yhteydet näyttelevät merkittävää roolia. Ulkoiset yhteydet kansalaisiin ja ns. asiakkaisiin määräytyvät kuitenkin tavanomaisesta palveluhallinnosta poikkeavalla tavalla poliisilaitosten omien sisäisten normien pohjalta. Poliisilaitoksilla on oma vahva organisaatiokulttuurinsa, jolla on perinteitä ja kansainväliset esikuvansa.

Poliisilaitostenkin johtaminen ja sisäinen hallinto ovat vuosikymmenien kuluessa muuttuneet. Pohjoismaissa tämä kehitys on liittynyt hyvinvointivaltion kehitykseen ja hallinnon teknokratisoitumiseen. Viimeksi mainitusta kehityksen suunnasta voitaisiin käyttää myös nimitystä teknobyrokratisoituminen, sillä monien professioiden piirissä johtamis- ja suunnitteluteknokratian, atk:n ja kansainvälistymisen mukanaan tuomaa muutosta on pidetty uhkaavana ja profession

alkuperäisiä arvoja vaarantavana. Poliisi on tästä mainio esimerkki ja teknobyrokratiaa arvostelevat mielipiteet ovat myös dekkarien mukaan osa poliisilaitosten todellisuutta.

Joensuun esikoisteoksessa Väkivallan virkamies on poikkeuksellisen paljon laadukasta poliisilaitoksen johtamisen ja sisäisen hallinnon kuvausta. Ne samoin kuin Joensuun muut teokset antavat realistisen lähtökohdan analyysillemme Suomen poliisin osalta. Sjowall ja Wahlöö ovat käsitelleet ruotsalaisten poliisilaitosten johtamisen ja sisäisen hallinnon muutosta jo 1960-luvun oloista lähtien. Näin syntyvä noin kymmenen vuoden aikaero vastaa Ruotsin ja Suomen hallintokoneistojen modernisoinnissa nähtävää aikaeroa. Mainittakoon, että myös Suomessa oli 1970-luvun alussa kehitteillä suunnitelma perustaa poliisihallitus, mutta esitys kaatui eduskunnassa. Tässä tapauksessa aikaero mahdollisti tarkemman harkinnan. Tämä aikaero on viime vuosina menettänyt merkitystään, mutta 1960- ja 1970-luvuilla kehitystasoero Ruotsin hyväksi oli konkreettinen. Missä määrin tämä asetelma johti siihen, että suomalaisen poliisihallinnon johto ja asiantuntijat hakivat kehittämismalleja Ruotsista, on hiukan vaikea jälkikäteen selvittää. Suomalaisen dekkarikirjallisuuden poliisilaitoskuvausten klassikoissa näistä todennäköisistä yhteistyösuhteista löytyy vain yksi viittaus: "Ase oli FN, se oli Suomen poliisin yleisin virka-ase. Malli oli ollut aikoinaan hyvä, mutta kanta oli niin kulumunut, että sai olla tyytyväinen, jos ase yleensä laukesi. Mikäli niin hyvin kävi, luoti lensi minne sattui, ja viimeistään hylsy jäi poikittain patruunapesään. Harjunpää tunsikin vieläkin lievää häpeää ajatellessaan tutustumiskäyntiään Tukholman rikospoliisiin. Siellä oli myös FN:iä, asemuseon seinillä" (Joensuu, 1976, 12).

Poliisilaitosjohtamisen byrokraattisuus ja karismaattisuus limittyvät kaikkien kolmen maan dekkareissa. Harjunpään komisario Norri on karismaattinen johtaja ja esikuva samoin kuin Wallanderin Rydberg. Sen sijaan 1990-luvulla kirjoitetut Holtin, Lindellin ja Fossumin norjalaiset dekkarit eivät kuvaa karismaattisia rikoskomisarioita ellei Holtin Hanne Wilhelmsestä voida pitää uuden ajan naisjohtajan karismaattisuuden edustajana. Kaikkien näiden kirjoittajien teksteissä poliisijohtamisen karismaattisuus perustuu rikostutkinnan vaikeiden kysymysten hallintaan ja tiedolliseen ja taidolliseen esikuvallisuuteen. Sisäisen hallinnon ja itse johtamisen kysymyk-

set työnnetään taka-alalle. Ne kuuluvat sisäisen byrokraatian piiriin. On mielenkiintoista, että Uni Lindellin pääroolin esittäjä Cato Isaksson kokee naispoliisipäällikön Ingeborg Myklebustin nimenomaan hänen työtään valvovana byrokraattina.

Aikaero 1960-luvusta 1990-luvulle ja nykypäivään näkyy johtamisilmapiirin muutoksena. Joensuun Harjunpää kokee esimiehensä Norrin seuraavasti: "Norri oli herrasmies niin luonteeltaan kuin ulkonäöltään... Hänen etunimensä olivat Veikko Väinö. Häntä ei kuitenkaan nimetty Vekeksi tai Väiskiksi, vaan hän oli pelkkä Norri...Hänen rasitteenaan oli oikeastaan vain se, että jotkut hänen asenteistaan olivat jyrkästi jäsenynteitä ja hän suhtautui vanhoillisen tuomitsevasti tietynlaisiin uusiin asioihin. Hän oli aina tyyni, lähes ilmeeton. Hänen mielialansa täytyi oppia lukemaan kasvojen pienistä värähdyksistä, äänenpainoista, vaihtolohetkien pituudesta ja liikkeiden rivakkuudesta. Norri oli leikkisä ja toverillinen jos halusi, mutta hänestä uhkui luontaista arvovaltaa, joka sai hänen ja hänen miestensä välille hitusen jännittyneen opettaja-oppilas-suhteen... Yksi pelottava piirre komisario Norrissa oli. Joko hän piti varauksetta jostain työtoveristaan, tai sitten hän ei voinut kertakaikkiaan sulattaa tätä" (Joensuu, 1976, 30-31). Tämä Joensuun kuvaus kertonee osuvasti perinteisen karismaattisen ja alaiensa arvostaman kenttäjohtajan johtamistavasta ja tämän johtamistavan lähtökohdista ja vaikutuksista. Se kertoo myös perinteisestä suomalaisesta johtamiskulttuurista. Kysymys ei ole johtamiskoulutuksessa opitusta henkilöstöjohtamisesta, vaan luontaisesta johtamisvaistosta ja siitä että alaiset vaistoavat karisman. Joensuun kuvaus sopii hyvin suomalaisen sodanjälkeisen ajan julkisjohtamisen todellisuuteen. Koko hallinto, poliisivoimat kuten valtaosa poliiseista oli nähnyt sotavaltion olot tai ainakin saanut kosketuksen johtamiseen, jossa sotavaltion pelisäännöt olivat nostaneet johtajiksi karismaattisia henkilöitä ja tämä sota-ajan johtajien karismaattisuus loi pohjaa arvovallalle ja hierarkialle. Demokraattisuus, osallistuminen ja tasa-arvoisuus olivat vasta tulossa.

Ruotsin ja Norjan poliisilaitosten johtamiskäytännöt ja johtamisilmapiiri poikkeavat 1960- ja 1970-luvuilla Suomen oloista. Erottavia tekijöitä ovat todellisen sota-ajan tuntemuksen puuttuminen sekä avoimempi ja keskustelelevampi käytäntö työpaikoilla. Tosin Sjöwall ja Wahlöö havaitsivat eräänlaista poliisivoimien militarisoitumista tek-

nokratian ja poliisijohtamisen muutoksen yhteydessä, mutta sitä tuskin voidaan rinnastaa suomalaiseen karismaattis-militaristiseen traditioon, jonka taustalla olivat sota-ajan vaikutukset koko kansakunnan johtamiskulttuuriin. Nämä vaikutukset heikkenivät Suomessa vasta 1980-luvulta alkaen, kun sotaveteraanisukupolvi siirtyi pois työelämästä. Lehtolainen tiedostaa näitä perinteisen militarismien jäänteitä vielä vuonna 2005 Maria Kallion esimiehen Kaartmannon hahmossa, joka edusti "vanhan koulun poliisimiehiä, joiden mielestä laitosta tuli johtaa kuin armeijaa" (Lehtolainen, 2005, 223).

Suomalaisen poliisilaitoksen byrokraattisuus näkyy jopa yksiköiden nimityksissä. Helsingin rikospoliisi majaili 1980-luvulle saakka Senaattorin laitamalla Sofiankadulla ja konstaapeli Harjunpään yksikön nimitys oli Helsingin rikospoliisin ensimmäisen tutkintaosaston ensimmäinen tutkintatoimisto, jota talonväki kutsui Väkivaltatoimistoksi tai lyhyemmin Väkivallaksi, ainoastaan vanhemmat miehet ja sanomalehdet kutsuivat sitä Murharyhmäksi (Joensuu, 1976, 9). Jo Sjöwallin ja Wahlöön komisario Beckin työtoverista monet olivat tutkimusassistentteja. Ruotsissa kehitys irti vanhan perusbyrokraatian malleista onkin tapahtunut aikaisemmin kuin Suomessa. Ruotsin ja Norjan kehitys näyttää puolestaan seuranneen tässä suhteessa samaa aikataulua.

Tämän päivän poliisilaitosten byrokraattinen todellisuus liittyy johtamisen rutiineihin ja kokouskäytäntöihin. Paperisotaa inhotaan. Lehtolainen kuvaa tätä jännitettä asiantuntijajohtamisen näkökulmasta: "Itse olin jaostopäällikön paikkaa aikoinani hakenut, ei siis ollut varaa valittaa, vaikka toisinaan mietinkin, että olisin päässyt helpommalla ylikonstaapelina, joka sai lisäksi kulkea kentällä pöydän ääressä istumisen sijasta" (Lehtolainen, 2003, 50).

Naisten tulo poliisivoimiin ja naisjohtajuuden vaikutukset poliisilaitoksilla näkyvät pohjoismaisessa dekkarikirjallisuudessa selvästi. Ruotsalaisissa ja erityisesti norjalaisissa dekkareissa pohditaan tämän ilmiön vaikutuksia. Holtin tuotanto pyörii vahvasti tämän teeman ympärillä. Suomessa Lehtolainen on ollut naispoliisijohtamisen analyysin vetäjä dekkarikirjallisuudessamme. Maria Kallion ympärille rakennettu johtamisasetelma tuo esille naispoliisijohtamisen mahdollisuudet ja ongelmat: " ...Olin puolipakosta ajautunut seuraavien naispoliisipäivien suunnitteluryhmään, koska päivät pidettäisiin Espoossa.

En oikein tiennyt, mitä ajattelin asiasta, eihän miespoliisipäiviäkään tavattu järjestää. Ja tapasivatko miessairaanhoitajat tai mieskättilöt? Olin sanonut Antille, etten ikinä liittyisi professorien rouvat ry:hyn" (Lehtolainen, 2003, 270).

Suhtautuminen sisäiseen hallintoon on poliisiorganisaatioissa dekkarien mukaan jos mahdollista vielä nuivempaa kuin johtamiseen. Silti juuri tällä osa-alueella löytyvät suurimmat erot pohjoismaisten poliisilaitosten kesken. Erot ovat selviä mutta paradoksaalisia. Kysymys on sisäisen hallinnon asemasta ja sen tuloksista. Dekkareiden mukaan rikostutkijan kaltaisen asiantuntijavirkkamiehen on vaikea nähdä näiden kahden asian yhteyttä. Sisäistä hallintoa aliarvioidaan, mutta sen työn tuloksia ja poliisilaitosten johtamista ns. resurssihallinnon osalta seurataan tarkasti. Ruotsalainen näkökulma on jo vuosikymmeniä on ollut huoli, jopa pelko organisaatioiden ja rakennuskompleksien kasvusta ja teknillisten apuvälineiden vaikeasta hallittavuudesta. Pelätään poliisivaltiota ja hallitsemattoman virkavaltaisuuden ylivaltaa. Sjöwall ja Wahlöö ilmaisevat romaanin kertojan pelkoja seuraavasti: "...Ikkunasta näkyi valtava kuoppa. Tästä montusta pitäisi vähitellen kohota poliisihallituksen uudisrakennus ja peittäisi näköalan. Ja tästä huippumodernista kolossista aivan Tukholman sydämessä poliisi sitten ulottaisi tuntosarvensa ja pitäisi maan lannistetut kansalaiset lujassa otteessaan. Ainakin osan heistä, kaikkihan eivät voi muuttaa tai tehdä itsemurhaa" (Sjöwall ja Wahlöö, 2002, 148). Sjöwall ja Wahlöö korostavat sanomaansa hyvinvointivaltion uhkakuvista kirjailijan oikeudella. Mielenkiintoista on, että tämä teema on esillä lähes yhtä voimakkaasti Mankeilla, tosin höystettynä kansainvälisemmällä näkökulmalla. Se esiintyy myös suomalaisissa ja norjalaisissa dekkareissa, mutta esitystapa ja sävy ovat toisia. Joensuulla mutta myös Lehtolaisella hyvinvointivaltion ongelmat konkretisoituvat elämässä epäonnistuneiden rikollisten elämän olojen pohdintaan ja tätä kautta pureudutaan hyvinvointivaltion dysfunktioihin. Joensuulle tai Lehtolaiselle ei ole tullut mieleen kehottaa suomalaisia muuttamaan maasta tai tekemään itsemurhaa hyvinvointivaltion kehityksen yleisen umpikuvan vuoksi.

Poliisikulttuuri

Poliisikulttuuri ymmärretään tässä tutkimuksessa poliisin maailmankuvan, ammatillisten arvojen ja poliisilaitosten johtamisen vaikutusten ilmenemismuodoksi. Monien organisaatiokulttuuritutkimusten tapaan lähtökohtana on, että organisaation arvot, rituaalit, symbolit ja jopa sankitarinat muokkaavat organisaation jäsenten tapoja ajatella, toimia ja tuntea. Organisaatiokulttuuri on organisaation jäsenten mielten ohjelmoimista (kts. Schein, 1987 ja Hofstede, 1997, 4-5). Se missä määrin organisaatiokulttuuriin voidaan tietoisella uudistamisella tai johtamisella vaikuttaa, on tieteellisen tutkimuksen piirissä ollut kiistanalaista. Poliisilaitokset ovat organisaatiokulttuuriltaan vahvoja kuten useimmat julkiset organisaatiot. Ne ovat perinteisesti sisäänpäin kääntyneitä, koska niiltä edellytetään hallintogallistista neutraalisuutta ja niiden tulee siten olla hyvin varovaisia ulkoisissa suhteissaan. Erityisesti suhteet mediaan ovat tärkeytensä vuoksi poliisilaitosten johtamisen vaikeita kysymyksiä. Poliisilaitoksille onkin ominaista sisäinen yhteenkuuluvaisuus ja me/he -asetelma, joka voi muodostua jopa uhaksi neutraalisuudelle.

Dekkarikirjallisuudessa poliisilaitosten organisaatiokulttuuriset erityispiirteet on oivallettu. Aineistosta löytyy runsaasti kuvitusta tilanteista, joissa on kysymys poliisikulttuurista erikoistuneena organisaatiokulttuurina. Esille nousevat yhteenkuuluvaisuus ja ristiriidat jopa juonittelut, poliisin ammatin arvostus ja karrääri, poliisikoulutus ammattikoulutuksena ja sosiaalisen verkottumisen lähteenä, poliisin eri ammattiryhmien väliset suhteet, poliisin suhde väkivaltaan ja palvelutehtäväänsä sekä yksittäisen poliisin suhde ammattiinsa. Poliisikulttuuriin kuuluvat tai siihen ainakin vaikuttavat poliisin työvälineet kuten toimitilat, autot ja tietotekniikka. Poliisilaitosten työyhteisöjen informaaliset tekijät kuten suhde vapaa-aikana tapahtuvaan yhdessäoloon, suhde alkoholiin ja huumoriin, vaikuttavat ja ilmaisevat nekin poliisikulttuuria. Aineisto on tältä osin niin laaja ja monivivahteinen, että tähän artikkeliin on mahdollista ottaa näytteitä vain niistä poliisikulttuurin ilmenemismuodoista ja jännitteistä, jotka selvimmän erottelevat pohjoismaisia poliisilaitoksia.

Lähdetään liikkeelle informaalisista tekijöistä. Vexi Korhosen ylikonstaapeli Salo on ystävällisesti kuvattu alkoholisoitunut suomalainen poliisi.

Hän joutuukin monien varoitusten jälkeen jättämään poliisilaitoksen. Joensuulla ja Lehtolaisella on useita kuvauksia alkoholismien vaikutuksista poliisilaitosten sisäiseen elämään. Alkoholismien ymmärtäminen ja sen aiheuttamien ongelmien vähättely näyttävät olevan tässäkin yhteydessä suomalaisen työyhteisön erityispiirteitä. Ruotsalaisissa ja norjalaisissa dekkareissa ei vastavaa ilmiötä ole nähtävissä. Wallander ratkeaa ajoittain henkisten paineidensa vuoksi ryyppäämään, mutta hän katuu aktiivisesti näitä episoodeja, eikä niiden yhteydessä olla huolettomia alkoholin vaaroista tai lähelläkään alkoholismille ominaista riippuvuutta alkoholista.

Henkisten paineiden sietäminen ja sietämiseen liittyvät mekanismit nousevat esille sekä Mankellin että Holtin ja Lindellin poliisihahmojen elämässä. Nämä teokset ovat pullollaan poliisityön aiheuttamien paineiden ja henkisten ristiriitojen pohdiskelua. Pohdiskelujen vaikuttavuus on sitä luokkaa, että niiden merkitys korostuu ainakin kansallisen poliisikulttuurin tasolla. Sjöwall ja Wahlöö menevät niin pitkälle, että he pohtivat tältä pohjalta syitä poliisien joukkoeroamisiin ja vaikeuksiin saada nuoria poliisikoulutukseen. Suomalaiset dekkarikirjailijat käsittelevät tätä teemaa toisin. He eivät pohdi ilmiötä yhteiskunnantasolla, vaan yksittäisen poliisin selviämismekanismien kautta. Tätä kautta perheen, kodin, loman tai loma-asunnon suoma turva ja vaihtoehtoinen kokemusmaailma nousevat työelämässä kestämissä keinoiksi. Suomalaisten kohdalla tähän voi vielä lisätä saunan, jollaisia löytyy suomalaisilta poliisilaitoksilta. Ainoastaan Korhosen ylikonstaapeli Salo joutuu rakentamaan elämänsä kaveripiiriin vaaraan, siinä määrin rikkinaisia ovat hänen ihmissuhteensa. Joensuun Harjunpää ja Lehtolaisen Maria Kallio sen sijaan elävät perinteisessä suomalaisessa ydinperheessä, jonka merkitystä työssä selviämisen taustana molemmat kirjailijat korostavat. Mankellin Wallanderin, Lindellin Isakssonin ja Holtin Wilhelmseenin kotiolot sen sijaan sisältävät avioeroja ja muita ydinperheestä poikkeavia ratkaisuja. Ehkä tältäkin osin on nähtävissä ruotsalaisen ja norjalaisen yhteiskunnan pitemmälle ehtinyt kehitys, jossa perhesuhteiden differentioituminen on edennyt pitemmälle kuin Suomessa. Aihepiiri on tärkeä poliisityölle, sillä kaikki kirjoittajat korostavat poliisityön henkisiä paineita, joita ihmissuhteet voivat lievitää.

Poliisityön paineita lievitetään myös vapaa-

ajan harrastuksilla: "Väkivallassa oli epätavallisen paljon eri yhdistysten toimintoihin osallistuvia, muutamat puuhasivat aktiivisesti autoilun, urheilun, tai metsästyksen parissa, mutta useimmat tukeutuivat tiiviisti perheisiinsä. Kotiasiat olivat jopa siinä määrin esillä, että ulkopuolisia olisi varmaan huvittanut miesten setviessä pesukoneiden tai vauvojen vaippaliinojen paremmuutta" (Joensuu, 1976, 57). Ruotsalaisilla kirjoittajilla tulee esille myös osallistuminen politiikkaan, jota ei suomalaisissa dekkareissa juuri esiinny. Ihmetystä herättää myös se, että aineistona käytetyt myyntilukujen huipulla olevat dekkarit eivät tunne poliisilaitosten huippu-urheilijapoliiseja. Ainostaan Holtin kuvaama Hanne Wilhelmseenin apulainen Tone-Marit osoittautuu entiseksi aktiiviturheilijaksi, jolla on takanaan 25 maaottelua Norjan naisten jalkapallomaajoukkueen vasempana pakina. Hän oli ottanut saman roolin myös virassaan: hän oli oikeudenmukaisuuden luotettava ja vakaa puolustaja. Hän oli vahva, hän oli selväjärkkinen, eikä pelännyt mitään (Holt, 2005, 95).

Poliisien toimitilat, autot sekä tietotekniikka ja muu tekniikka ovat pohjoismaisia poliisilaitoksia selvästi erottelevia tekijöitä. Tosin tältäkin osin voimme havaita ajan kulumisen vaikutukset. Joensuun kuvaus Sofiankadun Väkivallan tiloista on siinä määrin klassikko, että se voidaan ottaa lähtökohdaksi suomalaisten poliisilaitosten niukoista oloista: "Huoneiden välillä kulki kapeita, mutkittelevia käytäviä. Niiden lattioiden kivilaaat olivat kuluneet keskeltä monta senttiä alkuperäistä pintaansa matalemmiksi. Kaikille tiloille oli yhteistä nuhjaantunut, pesty ja paikkailtu ulkonäkö, jota mahdollisimman halvalla tehdyt korjaustoimet eivät pystyneet peittämään" (Joensuu, 1976, 54-55). Uuden Pasilan poliisitalon tilat poikkeavat suuresti Sofiankadun miljööstä, mutta uusien lepohuoneiden onneton kohtalo, jolloin niiden makuulaverit poistettiin jälkikäteen, kuvastanee uusien tilojen tuoneen myös organisaatiokulttuurisia muutoksia (Joensuu, 2005, 1986, 53).

Poliisien käyttämät ajoneuvot erottelevat poikkeuksellisen selvästi suomalaisen poliisilaitoksen ruotsalaisista ja norjalaisista kollegoista 1970- ja 1980-luvuilla. Lehtolaisen teksteistä ilmenee, että erot ovat kaventuneet, mutta kalusto-ongelma on edelleen kuvassa mukana. Ruotsin ja myös Norjan poliisilaitokset ovat eläneet tässä suhteessa eri aikakaudella. Volvot ja Saabit ovat olleet itsestään selvyyksiä. Eron dramatisoimiseksi

löytynee tilaa Joensuun kuvaukselle virka-Ladasta: "Siellä käytettiin loppuun ajettuja Ladoja, joita oli korjattu niin suuren rahasumman edestä, että sillä olisi kerralla uusittu koko kalusto. Keskimäärin puolet autoista seisoivat vakituiseen korjaamolla, joten kulkuneuvotta jääminen oli sinänsä Harjunpäälle tuttu tilanne" (Joensuu, 1976, 148).

Huumori raskasta poliisityötä keventävänä tekijänä on teema, jota ei ole helppo yhdistää poliisikulttuuriin. Dekkarien joukossa on toki teoksia, jotka perustuvat suurelta osin huumoriin kuten Mika Waltarin *Palmu-sarja* tai Lasse Lehtisen Luodin kestävä luutnantti tai Pertti Hemanuksen dekkari tuotanto. Poliisikulttuurin analyysissä kiinnostavaa on huumorin merkitys osana ihmisuhteita ja siten sosiaalista pääomaa. Joensuun Väkivallan virkamies on tälläkin alueella klassikko. Joensuu kuvaa poliisien keskinäistä leikinlaskua vakavien tilanteiden vastapainona ja osana organisaatiokulttuuria. Juttujen kertojat ovat toisin sanoen osa poliisin työympäristössä. Nämä Hartikaiset ja Piipposet ovat juttuineen osa työyhteisön selviytymismekanismeja. Tästä asetelmasta kertoo Harjunpään suhtautuminen työtoverinsa "keventävään" juttuun:

- Noo. Noin, meinaatkoos sää sitten tehdä niin kuin se entinen konstaapeli? Hartikainen kysyi.

- Niin, mikä?

- Noo. Kun se yks poliisi meni sitten kanssa ilmoittamaan vaimolle, että sen mies on kuollut, ja noin, se soitti ovikelloa ja vaimo aukas, niin se poliisi kysyi sitten, että olettekos te sen Möttösen leski. Noo, Nainen sanoi, että kyllä hän Möttönen on, muttei kylläkään leski, niin se konstaapeli sanoi siihen, että lyödäänköös vetoa, että olette leski! Hartikainen heilautti ohjaukspyörää. Nauru pursui syvältä hänen rintakehänsä alta, se oli vilpitön ja hytkytti hänen päätään.

Harjunpää äännähti epämääräisesti, sillä hän ei halunnut loukata Hartikaista. Hän oli kuullut vitsin kymmeniä kertoja aiemminkin, mutta se ei ollut naurattanut häntä edes ensimmäisellä kerralla" (Joensuu, 1976, 126).

Se, että huumorin käyttö organisaatiokulttuurin kuvaajana suomalaisissa dekkareissa on tyypillisempää kuin ruotsalaisissa ja norjalaisissa dekkareissa johtuu varmaan pääosin kirjallisuudesta traditiosta. Ehkä myös siitä, että vain valikoimamme suomalaisten dekkareiden joukosta

löytyy kirjoittajia, jotka tuntevat omakohtaisesti ruohonjuuritason poliisielämää.

5. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Yhtäläisyydet leimaavat ensisijaisesti pohjoismaista poliisikulttuuria. Yhtäläisyydet jopa pyrkivät peittämään eroavaisuudet. Aineistomme pohjalta eroavaisuuksia kuitenkin löytyy kaikilta tarkastelumme osa-alueilta:

Poliisien maailmankuva

Ruotsalaisen ja norjalaisen poliisin maailmankuva on hyvin samanlainen. He ovat tottuneet hyvinvoimaan ja arvostettuun yhteiskuntaansa. He ovat kuitenkin huolissaan maapallon kehityksen ohella oman yhteiskuntansa kehityspiirteistä. He näkevät yhteiskunnan raastumisen ja hajoamisen osin selittämättömänä ilmiönä. Suomalaiset poliisit elävät vasta hyvinvointivaltion ensimmäisiä vuosikymmeniä. Monet muistavat hyvinvointivaltiota edeltäneen tilanteen, jossa köyhyys ja kurjuus ensisijaisesti työllistivät poliisia. Kysymyksessä saattaa olla todellinen ero kansallisissa kulttuureissa. Ruotsalaiset ja norjalaiset ovat ulospäin suuntautuneita myös kansainvälisyydessään. Suomalaiset sen sijaan ovat sisäänpäin suuntautuneita ja edelleen totuttomia omaksumaan kansainvälisyyttä. Poliisin henkilöstöhän on koulutustaustoiltaan ja ajattelutavoiltaan aika lähellä kansallista keskiarvoa. He eivät ole mitään kansainvälistymisen etujoukkoa, vaikka niitäkin tehtäviä alkaa Suomen poliisivoimista löytyä.

Tulosten tulkintaa vaikeuttaa kuitenkin dekkarikirjailijoiden oman maailmankuvan välittyminen heidän poliisien kansainvälisyyttä koskevissa teksteissä. On mahdollista, että sekä globaalin kansainvälisyyden tiedostaminen että hyvinvointivaltion rapautumista koskevat poliittiset havainnot ja pohdiskelut ovat teemoja, joiden tiedostaminen on lähempänä kirjailijoiden maailmankuvaa kuin poliisien maailmankuvan todellisuutta. Joka tapauksessa ruotsalainen ja norjalainen lukeva yleisö jakanee kyseisten teemojen tärkeyden dekkarikirjailijoiden kanssa. Se, että nämä teemat nähdään suppeammin Suomessa, on joka tapauksessa kiinnostava havainto.

Poliisin ammatillinen arvoperusta

Poliisin toiminnan lainalaisesta perustasta kaikki pohjoismaiset kirjoittajat ovat samoilla linjoilla. Erot liittyvät hallintolegalismin ja hierarkkisen byrokraattisuuden asemaan poliisilaitosten organisaatiokulttuurissa. Arvoperustaa koskevissa kysymyksissä on yleensä kysymys myös hallinnon kehittymisestä. Ruotsin ja Norjan poliisihallinnot ovat olleet pitempään muiden kuin hallintolegalististen vaikutteiden alaisena. Tähän on vaikuttanut mm. erillisen syyttäjälaitoksen pitkä traditio näissä maissa. Suomessa siihen siirryttiin vasta 1990-luvulla. Erityisesti Tukholman osalta voidaan puhua myös suurkaupungin, metropolin problematiikasta. Slummiutuvat esikaupungit, järjestäytyneet rikollisuus ja maahanmuuttajien ongelmat ovat uusia ilmiöitä, joita perinteinen pohjoismainen hallinto ei ollut kohdannut. Poliisin erikoisyksiköt, terrorismin vastainen taistelu ja laajemminkin poliisin roolin muutos kohti tehokkaampaa ennalta estävää repressiivihallintoa, näkyvät myös etenkin ruotsalaisten dekkarikirjailijoiden havainnoissa jo 1970-luvulta alkaen (Sjwall ja Wallöö, 1999, kts. myös Holt, 2005). Erot havainnoissa ei ole välttämättä maakohtaisia vaan edellä mainittu metropoliproblematiikka määrittää mistä näitä havainnoita löytyy. On kuitenkin selvää, että kaikki suuret kaupungit ovat vaarassa olla tämän muutoksen areenoita.

Myös tämän havainnon osalta dekkarikirjailijoiden yhdessä yleisönsä kanssa jakama kiinnostus ja huolestuminen saattavat poiketa poliisilaitosten todellisesta arvoperustasta. Toisaalta median kasvava rooli myös poliisin työtä ohjaavana tekijänä liittyy poliisin entistä tiiviimmin metropolien ongelmiin. Ovathan poliisilaitosten yhteydet mediaan aina olleet osa poliisien todellisuutta. Nyt käsillä olevissa dekkareissa juonen kehittäminen ei perustu toimittajien näkökulmaan. Silti monissa aineiston teksteissä käsitellään median ja poliisilaitosten vuorovaikutusta vuodoista piinallisiin tiedotustilaisuuksiin.

Poliisilaitoksen johtaminen ja sisäinen hallinto

Tällä osa-alueella pohjoismaisen yhteistyön merkitys on voinut olla hyvinkin konkreettista, koska pohjoismaisten hallintojen bilateraaliset yhteydet ovat perinteisesti olleet läheiset. Poliisilaitosten erityispiirteet, jotka suosivat sisään-

päin kääntynyttä asennoitumista ja kansallisia ratkaisuja organisaatioiden ja johtamisjärjestelmien kehittämisessä, on kuitenkin otettava tässä yhteydessä huomioon. Pohjoismaisissa poliisilaitoksissa on joka tapauksessa nähtävissä vastaavanlaisia teknobyrokraattisuuksia kuin laajemmin pohjoismaisissa hallintokoneistoissa. Aikataulu noudattaa sekin yleistä kaavaa. Ruotsi on ollut tämän kehityksen veturi ja esikuva. Norja on seurannut lähituntumassa ja Suomi ollut peränpitäjä. Ruotsin vetämä kehitys näkyy myös poliisihallinnon laajentumisena ja sen resurssien kasvuna. Vaikka Suomessakin on tapahtunut vastaavaa kehitystä, on Ruotsin etumatka poliisin resurssien suhteen edelleen selvä (kts. ns. Kron-selvitys, josta ilmenee Ruotsin poliisihallinnon pohjoismaisia kollegoja selvästi parempi resurssitilanne jo 1970-luvulta alkaen, Statkontoret, 1983:48).

Suomen poliisilaitosten edelleen verraten byrokraattinen ja johtamisjärjestelmien ja henkilöstöpolitiikan kannalta vanhahtava johtaminen ja sisäinen hallinto ovat seurausta kehityksen viiveistä sekä verrattuna muiden Pohjoismaiden poliisilaitoksiin että Suomen hallintokoneiston yleiseen kehitykseen.

Dekkarikirjailijat tiedostavat poliisilaitosten johtamisilmapiirin konkreettisesti tasolla. Johtamisen muodot ja sisäinen hallinto ovat heille paperisotaa ja useimmiten turhaa byrokraatiaa. Tässä suhteessa ei juuri ole eroja aineiston suomalaisten, ruotsalaisten tai norjalaisten tekstien välillä. Erot löytyvät johtamisen hierarkkisuuudessa, auktoriteettien tunnustamisesta ja suhtautumisesta pragmaattisiin ongelmiin. Ruotsin ja Norjan hallintojen yleinen kehitystaso näyttää heijastuneen niiden poliisilaitosten johtamiseen. Johtamisjärjestelmät ovat kehittyneitä ja henkilöstön osallistamiseen on kiinnitetty huomiota. On ilmeistä, että näiden yhteiskuntien yleinen avoimuus ja keskusteleavuus vaikuttavat myös asiaan. Suomessa eletään edelleen vasta uusien johtamisjärjestelmien ja henkilöstöpolitiikan murrosta. Tulosjohtamisen ja uuden palkkausjärjestelmän, UPJ:n käyttöön ottoon liittyvät keskustelut kertovat tämän kehitysvaiheen ongelmista.

Poliisikulttuuri

Poliisikulttuuri on monen tekijän summa. Dekkarikirjailijat ovat havainnollaan kyenneet piirtämään aika tarkan kuvan kunkin kohdemaan

poliisikulttuurin olennaisuuksista. Heillä on ollut siihen tarvetta, sillä näin he voivat varmistaa kertomuksensa uskottavuutta. Ruotsin ja Norjan poliisikulttuurit ovat lähellä toisiaan. Niille on ominaista oikeusvarmuuden ohella korkean palvelutason ja laadun tavoittelu ja usko omaan pätevyYTEEN. Ulkokuorten alla on kuitenkin epäilystä, jotka kirjailijoiden kertomuksissa nousevat esille. Hyvinvointivaltion ja pohjoismaisen demokratian ulkokuoren takaa arkipäivän rikostutkijat löytävät toisenlaista, rumempaa todellisuutta, johon on vaikea reagoida rationaalisti. Keskustele-levassa ja avoimessa yhteiskunnassa tällainen dualismi aiheuttaa jännitteitä. Suomalainen poliisikulttuuri on vasta siirtymässä vaiheeseen, jossa arkipäivän pragmatismi voi antaa tilaa hyvinvointivaltion ongelmien pohdiskelulle. Näyttäisikin siltä, että merkittävin ero ruotsalais-norjalaisen ja suomalaisen poliisikulttuurin välillä on idealismin ja pragmaattisuuden akselilla. Sekä idealismi että pragmaattisuus ovat yhteydessä hyvinvointivaltion tilaan. Ruotsin ja Norjan kypsän vaiheen hyvinvointivaltio ongelmat ovat luonteeltaan idealistisia, koska niitä ei juurikaan voi helpottaa lisäämällä hyvinvointivaltion resursseja. Hyvinvointivaltion kypsyminen vaiheessa, jota Suomessa eletään, esimerkiksi poliisilaitosten resurssit ovat edelleen olennainen kysymys.

Dekkarikirjailijoiden piirtämä kuva Ruotsin ja Norjan poliisilaitosten ympärillä käytävästä ideologissävytteisestä keskustelusta verrattuna Suomen pragmaattisiin keskusteluihin, voi olla jälleen kirjailijoiden "etunoojaa" nostaa esille ajan-kohtaisia ja tärkeitä yhteiskunnallisen debatin teemoja. Näyttäisi kuitenkin aika ilmeiseltä, että he ovat osuneet lähelle myös poliisilaitosten todellisuuden muutosta näiden teemojen yhteydessä.

Hofsteden viisi ulottuvuutta verrattuna pohjoismaisten dekkarien luomaan todellisuuteen

Edellä kuvattu ja lyhyesti analysoitu pohjoismainen dekkarikirjallisuuden aineisto lähestyy kansallisia organisaatiokulttuurin eroja toisesta näkökulmasta kuin Hofsteden tutkimus. Tulosten vertailu on mielenkiintoista.

Yleisellä tasolla Pohjoismaiden samanlaisuus ja profiili, jossa on pieni vallan etäisyys, korkea individualismin aste, selvä feministinen painotus sekä korkea epävarmuuden välttämisen aste, on

selvästi havaittavissa myös dekkarikirjailijoiden tarjoamassa aineistossa. Tämän aineiston esille nostamat erot ovat kuitenkin selvempiä kuin Hofsteden tuloksista voisi päätellä. Ruotsi ja Norja näyttävät kulkevan molemmissa aineistoissa käsi kädessä, mutta Suomi poikkeaa enemmän suomalaisten dekkarikirjailijoiden hahmottamassa kuvituksessa kuin Hofsteden tuloksista voisi päätellä.

Vallan etäisyyden kohdalla Hofsteden havaitsema ero, jossa etäisyys on suurempi Suomessa kuin Ruotsissa ja Norjassa, näyttäisi oikeansuuntaiselta, mutta erityisesti ajatellen 1970-luvun poliisilaitoksia, ero on ollut suurempi. Syynä ovat kehitystasojen erot johtamisjärjestelmissä ja johtamiskulttuurissa. Suomen poliisilaitokset olivat tuolloin vielä hyvin selvästi hierarkkisen ja byrokraattisen johtamisen piirissä. Ruotsissa ja Norjassa kehitys kohti orgaanisempia ja osallistuvampia johtamisjärjestelmiä oli jo alkanut. Myös heidän osaltaan voidaan kuitenkin nähdä vanhan ja uuden polven johtajien ero ja tästä aiheutuvat jännitteet.

Maskuliinisuuden ja feministisen painotuksen osalta on kysymys myös Pohjoismaiden keskinäisestä kehitystasokerosta. Ruotsissa ja Norjassa naisten asema julkishallinnossa vahvistui aikaisemmin kuin Suomessa. Suomen poliisilaitoksissa ollaan tässä suhteessa edelleen alkuvaiheessa. Siten dekkarikirjailijoiden antama tuki tällä kehitykselle on Suomessa erilainen kuin Ruotsissa ja Norjassa. He pohtivat muutoksen esteitä pragmaattisesti, kun ruotsalaiset ja norjalaiset virittävät syvemmälle tähtäävää organisaatiopsykologista keskustelua naisten aseman ongelmista poliisilaitoksilla.

Hofsteden havaitsema samanlaisuus Pohjoismaiden kesken individualismin ja kollektivismien akselilla vahvistuu dekkariaineiston pohjalta. Selityksenä nousee kuitenkin esille hiukan erilainen mutta saman tuloksen antava perustelu pohjoismaisten poliisivirkamiesten individualismille. Ruotsissa ja Norjassa omaksuttu avoin ja keskusteleva organisaatiokulttuuri tukee individualismia. Suomessa selitys on pikemminkin traditio, jonka mukaan vastuussa olevan poliisin tulee olla omatoiminen ja selviytyä mahdollisimman pitkälle omin neuvoin.

Epävarmuuden välttäminen nähtiin Hofsteden tutkimuksessa suurimmaksi erottavaksi tekijäksi Pohjoismaiden kesken. Myös dekkariaineisto vahvistaa tätä käsitystä. Selitys näyttäisi kuitenkin

kin olevan pikemminkin perinteisen hallintolegalismin vaikutusta kuin seurausta kansallisesta kulttuurista. Poliisikunnan piirissä voimakkaana esiintyvän verkottumisen ja keskinäisen solidarisuuden vaikutuksia epävarmuuden välttämiseen ja myös kollektivismiin ei voida analysoida Hofsteden karkean aineiston pohjalta. Dekkariaineistossa nämä tekijät nousevat huomattavasti merkittävämpään asemaan. Selitys Suomen ja toisaalta Ruotsin ja Norjan poliisilaitosten eroihin epävarmuuden välttämässä on ilmeisesti jälleen kehitystasoerot. Hallintolegalismin vahvuus ja toisaalta nykyaikaisten johtamisjärjestelmien puuttuminen tai vähäiset kokemukset niistä selittävät paremmin kuin erot kansallisessa kulttuurissa poliisilaitosten johtamistapojen erilaisuutta.

Hofsteden analyysi näyttää saavan pääosin tukea dekkariaineistosta. Hofsteden aineiston selitysvoima näyttää kuitenkin jäävän pinnalliselle tasolle. Tarkemmat analyysit, joissa organisaatiokulttuuritutkimus tuotaisiin ajallisesti nykypäivään ja varmistettaisiin ottamalla IBM:n kaltaisen "helpon" vertailuaineiston rinnalle muita monessa maassa toimivia, mutta tehtäviltään erikoistuneempia organisaatioita, antaisivat perustellumman kuvan kansallisten organisaatiokulttuurien eroista. Poliisilaitokset ovat mielestäni hyvä esimerkki tällaisesta vertailukelpoisesta organisaatiotyypistä. Ulottamalla vertailu myös julkishallintojen piiriin voitaisiin edetä yleisestä kansallisesta organisaatiokulttuurista eriytyneempiin hallintokulttuureihin. YK:n ylläpitämä HDI-indeksi olisi hyvä vertailupohja erikoistuneille vertailuille, sillä se toisi tietoa kansallisen kehitystason vaikutuksista vertailtavien organisaatioiden organisaatiokulttuurin muutokseen.

Lopuksi haluaisin vielä palata kirjallisuuden suomaan mahdollisuuteen etsiä hallintotiedettä kiinnostavia kysymyksiä ja vastauksia kirjailijoiden luomien fiktiivisten aineistojen pohjalta. Olen yrittänyt edellä dekkari kirjallisuuden esimerkin avulla hahmottaa miten näin saatu aineisto voisi palvella hallintotieteellistä tutkimusta. On selvä, että yritykseni on jäänyt vain raapaisuksi ja sen toteutuksen liittyy teoreettisia ja metodisia pulmia. Kysymyshän on poikkeittieteellisestä tutkimuksesta. Mielestäni tällä tiellä voidaan kuitenkin edetä ja palkkiona on saatavissa tietoa ja ymmärrystä, jota totutut kvantitatiiviset ja kvalitatiiviset aineistot eivät voi antaa.

LÄHTEET

- Aaltio-Marjosola, Iiris: Cultural Change in a Business Enterprise - Studying a Major Organizational Change and Its Impact On Culture, Helsingin Kauppakorkeakoulu, 11/1991, Helsinki 1991.
- Alasuutari, Pertti: Onko merkitysten tutkiminen uussubjektivismia? Teoksessa: Keskustelua laadullisesta sosiaalitutkimuksesta, toim. Alasuutari, Pertti, 313-336, Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellinen tutkimuslaitos, sarja C 28, Tampere 1984.
- Cohn, Dorrit: The Distinction of Fiction, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1999.
- Czarniawska, Barbara: Svenska företag i deckarromaner 1943-2001, GRI-rapport 2003:2, School of Economics and Commercial Law at Göteborg University, Göteborg 2003.
- Czarniawska-Joerges, Barbara ja Gullet de Monthoux, Pierre: Good novels, better management, Harwood Academic Publishers, Reading UK 1994.
- Grönroos, Christian: Bättre förvaltning - Utveckling av servicen inom den offentliga förvaltningen, Statens tryckeri-central, Helsingfors 1987.
- Hofstede, Geert: Cultures and Organizations, Software of the Mind, University Press, Cambridge 1991.
- Human Development Report 1999, YK, UNDP, Oxford University Press, New York 1999.
- Jenei, György, Leloup, Lance T. ja van der Berg: East-West Co-operation in Public Administration. A Framework for Assessment, teoksessa East-West Co-operation in Public Sector Reform, IIAS, IOS Press, Netherlands 2002.
- Johnsson, Inge: Maktens verktyg, Falköping 1978.
- Kantokorpi, Mervi, Lyytikäinen, Pirjo ja Viikari, Auli: Runousopin perusteet, Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Opetusmateriaaleja 9, Vammala 1990.
- Korander, Timo: Poliisikulttuuri. Poliisiammatin ja tutkimuksen väline, Oikeus 1/2004, 4-24.
- Korander, Timo: Suomalaisen poliisin kulttuuria koskevan laatuksen ensimmäisen väitöskirjatutkimuksen alustavat tutkimustulokset, Tiedote 4.11.1999.
- Käyhkö Esa: Poliisin julkinen vastuu, Tampere University Press, Tampere 2002.
- Lindsten, Axel: Kanguru, Maj Sjöwallin haastattelu: Böckerna om kommissarie Beck, www.humf.su.se/kanguru
- Ruohonen, Voitto: Paha meidän kanssamme, Matti Yrjänä Joensuun romaanien yhteiskuntakuvasta, Otava, Keuruu 2005.
- Schein, Edgar: Organisaatiokulttuuri ja johtaminen, Weilin & Göös, Espoo 1987.
- Statkontoret: Kostnader för offentliga tjänster i Norden, Kron-projektet, Stakontoret 1983:48.
- Stenvall, Jari: Virkamiehet vanhoissa kotimaisissa elokuvissa, Julkishallinnon julkaisusarja N:o 1/1992B, Tampere 1991.
- Sulkunen, Pekka: Myyteistä ja kertomuksista semioti-

- kassa, *Sosiologia* 11/1983, 1-12.
- Sveiby, Karl Erik: Valta ja johtaminen asiantuntijaorganisaatioissa, Jyväskylä 1990.
- Temmes, Markku: Julkiset asiantuntijaorganisaatiot, VAPK-kustannus, Helsinki 1992.
- Temmes, Markku ja Salminen, Ari: Transformation and Transition: An Introduction, teoksessa East-West Cooperation in Public Sector Reform, IIAS, IOS Press, Netherlands 2002.
- Tuomikoski, Sinikka: Kohti hallinnollisen ajattelukyvyntä mallia, Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta, Helsinki 2005.
- Töttö, Pertti: Yhteiskuntatiede ja toiminta. Objektivismiin kriittistä yhteiskuntatieteiden metodologiassa. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja A:55, Tampere 1982.
- Öbrink, Markus: Martin Beck i Budapest, Föreningen Östereuropaförums medlemstidningen på nätet, www.student.uu.se/studorg/europe
- ### KIRJALLISUUSAINEISTO
- Arhippa, Pirkko: Buumimurhat, Kustannus Mäkelä Turku 1994.
- Arhippa, Pirkko: Katso koiraa syvälle korvaan, Kustannus Mäkelä, Turku, 1997.
- Arhippa, Pirkko: Kuoleman koordinaatit, Kustannus Mäkelä, Turku 1995.
- Arhippa, Pirkko: Kuolema kuuntelulla, Kustannus Mäkelä, Turku 1986.
- Fossum, Karin: Älä Katso taaksesi (alkuperäinen teos: Se deg ikke tilbake, 1996), Otava, Keuruu 2003.
- Hemanus, Pertti: Kuka halusi murhata poliitikkoja?, Sanasato 1999.
- Holt, Anne: Minkä taakseen jättää (alkuperäinen teos: Det som er mitt, 2001), Gummerus, Jyväskylä 2003.
- Holt, Anne: Leijonan kita (alkuperäinen teos Lövens gap 1997), Gummerus, Viborg 2005.
- Holt, Anne: Paholaisen kuolema (alkuperäinen teos: Demonens död, 1995), Gummerus, Jyväskylä 2000.
- Jansson, Anna: Kalpeat ja kuolleet, Gummerus, Jyväskylä 2004.
- Jansson, Anna: Vaitelias jumala, Gummerus, Jyväskylä 2003.
- Joensuu, Matti Yrjänä: Harjunpää ja ahdistelijat, Otava, Keuruu 1983.
- Joensuu, Matti Yrjänä: Harjunpää ja heimolaiset, Otava, Keuruu 1984.
- Joensuu, Matti Yrjänä: Harjunpää ja pahan pappi, Otava, Keuruu 2003.
- Joensuu, Matti Yrjänä: Harjunpää ja pyromaani, Otava, Keuruu 1978.
- Joensuu, Matti Yrjänä: Harjunpää ja Rakkauden lait, Otava, Keuruu 1985.
- Joensuu, Matti Yrjänä: Väkivallan virkamies, Otava, Keuruu 1976.
- Korhonen, Wexi: Perintönä murha, Gummerus 2003.
- Lehtinen, Lasse: Luodin kestävä luutnantti, WSOY, Juva 1993.
- Lehtolainen, Leena: Ensimmäinen murhani, Tammi, Helsinki 1993.
- Lehtolainen, Leena: Luminainen, Tammi, Viborg, Tanska 2002.
- Lehtolainen, Leena: Rivo satakieli, Gummerus, Jyväskylä 2005.
- Lehtolainen, Leena: Veren vimma, Karisto, Hämeenlinna 2003.
- Lindell, Unni: Unenvartija (alkuperäinen teos: Dremmefangeren, 1999), WSOY, Juva 2003.
- Mankell, Henning: Riian verikoirat (alkuperäinen teos. Hundarna i Riga, 1992), Otava, Keuruu 2004.
- Mankell, Henning: Ennen routaa (alkuperäinen teos: Innan frosten, 2002), Otava, Keuruu 2003.
- Mankell, Henning: Valkoinen naarasleijona (alkuperäinen teos. Den vita lejoninnan, 1993), Otava, Keuruu 2001.
- Sjöwall, Maj ja Wahlöö, Per: Mies joka hävisi savuna ilmaan (alkuperäinen teos: Mannen som gick up i rök, 1967), Karisto, Hämeenlinna 1995.
- Sjöwall, Maj ja Wahlöö, Per: Mies parvekkeella (alkuperäinen teos. Mannen på balkongen, 1967), Karisto, Hämeenlinna 1999.
- Sjöwall, Maj ja Wahlöö, Per: Poliisimurha (alkuperäinen teos: Polismördaren, 1973), Karisto, Hämeenlinna 1999.
- Sjöwall, Maj ja Wahlöö, Per: Roseanna (aluperäinen teos: Roseanna, 1965), Karisto, Viborg, Tanska 2001.
- Sjöwall, Maj ja Wahlöö, Per: Terroristit (alkuperäinen teos: Terroristerna, 1975), Karisto, Hämeenlinna 1999.
- Sjöwall, Maj ja Wahlöö, Per: Suljettu huone (alkuperäinen teos: Det slutna rummet, 1972), Karisto, Hämeenlinna 2002.
- Sjöwall, Maj ja Wahlöö, Per: Komisario Beck tähtäimessä (alkuperäinen teos: Den vedervärdige mannen från Säffle, 1971), Karisto Hämeenlinna 2003.
- Thesov, Anton: Kohtaus eräällä metsästysretkellä, WSOY, Juva 1980.
- Waltari, Mika: Komisario Palmun erehdys (alkuperäinen teos 1940), Otava, Viborg, Tanska 2001.
- Waltari, Mika: Kuka murhasi rouva Skrofin (alkuperäinen teos 1939), Otava, Viborg, Tanska 2001.